

Koele belangstelling voor warmte

Rapportage over de advisering en de besluitvorming over het klimaatbeheersingssysteem van het gemeentehuis van Katwijk

Onderzoekscommissie Klimaatbeheersingssysteem

Januari 2003

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Voorwoord	3
Leeswijzer	4
Onderzoeksopdracht	5
1a. De effecten van de limiet van <i>f</i> 28 miljoen voor het bouwkrediet	6
Inleiding	6
Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming	6
Het prille begin van het nieuwe gemeentehuis	6
Samenloop met Katwijk 2000 en de kerntakendiscussie	6
Ideeën schets en beschikbaar stelling krediet	7
Opvattingen van betrokkenen	7
Bevindingen van de onderzoekscommissie	7
Conclusie	7
1b. Het Programma van eisen en de aanbesteding	8
Inleiding	8
Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming	8
Aandacht voor klimaatbeheersing	8
Programma van eisen	8
De vertaling van het Programma van eisen naar bestekken	9
Aanbesteding	10
Advies van de Ondernemingsraad	11
Verantwoordelijkheidsverdeling	11
Opvattingen van betrokkenen	12
Bevindingen van de onderzoekscommissie	13
Conclusie	14
2. De keuze voor bodemopslag	15
Inleiding	15
Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming	15
Een late zoektocht naar de mogelijkheden van bodemopslag	15
Advisering door bureau Ketel over bodemopslag	15
Voortgang met betrekking tot de bodemopslag	16
Opvattingen van betrokkenen	17
Bevindingen van de onderzoekscommissie	18
Conclusie	19
3. De aanschaf van de koelmachine	20
Inleiding	20
Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming	20
Van kinderziektes naar echte problemen	20
Twijfel over bronnen en installaties	21
Een koelmachine als eerste stap naar een definitieve oplossing	21
Opvattingen van betrokkenen	22
Bevindingen van de onderzoekscommissie	23
Conclusie	24
4. Op weg naar definitieve klimaatbeheersingsmaatregelen	25
Inleiding	25
Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming	25
Opvattingen van betrokkenen	26
Bevindingen van de onderzoekscommissie	27
Conclusie	27
Conclusies	29
Beantwoording van de onderzoeksvragen	29
Algemene conclusies	29
Aanbevelingen	31
Bijlagen	32
Overzicht van gehoorde getuigen	32
Plattegronden	33
Noten	34

Voorwoord

Aan de voorzitter en de leden van de Raad van Katwijk.

Geachte Voorzitter en leden van de Raad,

Tijdens de raadsvergadering van 18 juli 2002 heeft de Raad een onderzoekscommissie ingesteld om de advisering en besluitvorming te onderzoeken van het klimaatbeheersingssysteem voor de nieuwbouw van het gemeentehuis te Katwijk.

De commissie bestaande uit de heren K.J. van der Bent (ChristenUnie), G.H.A. Bol (GB), W.M. de Jong (CDA), H.A. Klok (SGP) en C. Verdoes (VVD), ondersteund door de raadsgriffier, de heer H. Kruijt, heeft de volgende werkwijze toegepast.

In de periode van begin augustus tot eind september heeft de commissie een uitgebreid dossieronderzoek verricht en zijn de relevante dossierstukken verzameld in een werkdocument voor commissieleden en voor inzage door pers en gehoorde personen.

In de periode van 11 oktober tot 15 november zijn in totaal 19 personen gehoord en ondervraagd naar hun kennis, ervaringen, inbreng, mening, beleving en verantwoordelijkheden met betrekking tot het klimaatbeheersingssysteem van het nieuwe gemeentehuis.

In de periode daarna heeft de commissie het eindrapport samengesteld, dat u hierbij wordt aangeboden.

Tijdens de hoorzittingen zijn in een aantal gevallen door betrokkenen tegengestelde meningen uitgesproken. De commissie heeft deze, voor zover relevant, zo goed mogelijk geverifieerd en verder tot uitdrukking gebracht in dit rapport.

De commissie heeft ervoor gekozen om niet al deze punten verder in detail te onderzoeken omdat deze naar de mening van de commissie geen invloed zullen hebben op de conclusies en aanbevelingen.

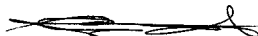
Met betrekking tot het ter beschikking gestelde budget van € 27.500 kan de commissie melden dat afgezien van incidenteel gevraagde reiskostenvergoedingen en de kosten voor een afsluitingsavond van de commissieleden, hier verder geen gebruik van is gemaakt.

De commissie acht hiermee haar opdracht naar behoren te hebben vervuld en zal op uw verzoek graag een nadere toelichting geven.

Het onderzoek waarover de commissie in dit rapport verslag doet, is een nieuw instrument voor de Katwijkse gemeenteraad. In het eerder vastgestelde Plan van Aanpak heeft de commissie daarom al aangekondigd met een evaluatie van haar werkzaamheden te komen. Deze evaluatie van het onderzoek op zich staat niet in dit rapport, maar zal later plaatsvinden.

De commissie spreekt haar dank uit aan de heer Kruijt voor zijn enthousiaste en uitstekende ondersteuning tijdens haar werkzaamheden.

Katwijk, 23 januari 2003

C. Verdoes
Voorzitter

Leeswijzer

De structuur van het rapport volgt de opdracht aan de commissie. Elke onderzoeksvraag wordt in een apart hoofdstuk behandeld, genummerd overeenkomstig de onderzoeksopdracht. De eerste vraag is echter in twee hoofdstukken gesplitst, 1a en 1b. In hoofdstuk 1b komt, naar de opvatting van de commissie, de ware intentie van de onderzoeksvraag aan de orde.

Na een korte toelichting op de vraagstelling, volgt in elk hoofdstuk eerst een feitelijke weergave van advisering en besluitvorming. Vervolgens komen na de feiten de opvattingen van betrokkenen, zoals verwoord tijdens de hoorzittingen, aan bod, voor zover deze de feiten aanvullen; in de bijlagen staat een overzicht van de gehoorde getuigen. In de paragraaf bevindingen van de commissie staan waarnemingen en beoordelingen van de commissie die de commissie relevant acht in het brede kader van het onderzoek. De conclusie aan het einde van elk hoofdstuk is toegespitst op het antwoord van de onderzoekscommissie op de aan de orde zijnde onderzoeksvraag. Het rapport eindigt met conclusies en aanbevelingen.

Alle noten verwijzen naar documenten die de commissie tijdens het onderzoek heeft geraadpleegd. Deze documenten zijn, voor zover ze worden geciteerd, in een aparte bijlage opgenomen. Citaten uit de bronnen zijn tussen dubbele aanhalingstekens opgenomen. Een schets van de plattegronden van de begane grond en van de eerste verdieping van het nieuwe gemeentehuis is als bijlage in het rapport opgenomen.

De terminologie in de onderzochte dossiers toont variatie. Om verwarring te voorkomen, volgen hieronder de synoniemen van de belangrijkste termen:

- de bodemopslag wordt ook wel bronkoeling, koudeopslag of het koudeopslagsysteem genoemd
- het in de jaren dertig van de twintigste eeuw gebouwde gemeentehuis wordt de oudbouw of de voorbouw genoemd

Omwillen van de leesbaarheid zijn de bedrijfsnamen van de diverse adviseurs verkort weergegeven:

- A+D+P in plaats van A+D+P Architecten
- Ketel in plaats van Ketel raadgevende ingenieurs b.v.
- ABC Bouwmanagement in plaats van ABC Bouwmanagement B.V.
- Massier in plaats van bv technisch bureau Massier
- Twijnstra Gudde in plaats van Twijnstra Gudde Management Consultants
- Huisman & Van Muijen in plaats van Raadgevend Technisch Bureau Huisman en van Muijen B.V.

Onderzoeksopdracht

Op de agenda van de raadscommissie Middelen en Bedrijvigheid voor de vergadering van 21 mei 2002 stond als punt 6 geagendeerd 'Klimaatbeheersingsmaatregelen raadhuis – fase 1'. In de commissie spraken diverse leden uit zich overvallen te voelen door het voorstel. Aangezien het college met de voorstellen problemen in de zomer van 2002 wilde voorkomen, was de tijdsdruk duidelijk en adviseerde de commissie behandeling in de raad van 30 mei 2002. In de raadsvergadering van 30 mei 2002 bleek al snel dat de raad teveel vragen over de inhoud van de voorstellen en de voorbereiding door het college had om te kunnen instemmen. Het college nam het voorstel¹ terug en de raad nam unaniem de volgende motie aan:

"De raad van de gemeente Katwijk, bijeen op 30 mei 2002, overwegende dat

- de raad op 28 augustus 1997 op voorstel van het college van b&w een krediet van f 296.000,- (€ 134.319,-) beschikbaar heeft gesteld voor een als haalbaar, zeer milieuvriendelijk en energie-efficiënt gekenschetst koelsysteem via koudeopslag,
 - de werking van dit systeem ernstige gebreken vertoont,
 - het college van b&w na een voorbereidingstijd van een jaar als eerste stap de raad verzoekt een krediet van € 415.000,- beschikbaar te stellen om te komen tot een goed functionerend totaal klimaatbeheersingssysteem,
 - bij de raad twijfels en onduidelijkheden bestaan over de juiste advisering, besluitvorming en maatregelen ten aanzien van deze kwestie,
- is van mening dat

- de raad een onderzoek moet instellen naar de procedures rondom de advisering, besluitvorming en maatregelen ten aanzien van het klimaatbeheersingssysteem voor het gemeentehuis,
 - het onderzoek in ieder geval betrekking moet hebben op
 - de besluitvorming, op basis waarvan voor dit systeem is gekozen,
 - de juistheid van de conclusie dat het huidige systeem definitief ongeschikt is,
 - de wijze waarop destijds gekomen is tot bezuinigingen met betrekking tot o.a. de klimaatbeheersingsmaatregelen,
 - de aanpak en uitvoering van het onderzoek ter voorbereiding van dit raadsbesluit in de eerstvolgende commissievergadering Burger en Overheid besproken moeten worden,
- en gaat over tot de orde van de dag.

w.g. H.J. van Duijn, T.J.M. Janssens, J.H. ten Hove, J.P. Haasnoot, J. van der Plas, G.H.A. Bol, E.K.V. van Efferink en N. Zwaan².

Over de uitvoering van de motie is vervolgens in de raadscommissie Burger en Overheid op 14 juni 2002 overleg geweest, resulterend in het instellen van een voorbereidingscommissie door de raad op 27 juni 2002³. De voorbereidingscommissie heeft de raad geadviseerd gebruik te maken van het nieuwe wettelijke onderzoeksrecht van de gemeenteraad. In de raadsvergadering van 18 juli 2002 heeft de raad vervolgens een verordening regelende dit onderzoeksrecht vastgesteld⁴ en tevens besloten een onderzoek in te stellen overeenkomstig artikel 1 lid 1 sub 2 van de Verordening regelende het onderzoek door de raad 2002⁵, met de volgende onderzoeksopdracht:

"De onderzoekscommissie heeft tot taak de volgende vragen te beantwoorden en dit in een schriftelijk verslag aan de raad te rapporteren

1. Hoe zijn advisering en besluitvorming rondom de eerste planfase van de nieuwbouw van het gemeentehuis door de raadscommissie Nieuwbouw gemeentehuis en het college verlopen mbt de bezuiniging op de klimaatbeheersing en welk effect heeft het beschikbaar stellen van een beperkter krediet voor de nieuwbouw (f 28 miljoen) dan de eerste globale kostenraming (ruim f 40 miljoen) gehad op het klimaatbeheersingssysteem?
2. Hoe zijn advisering en besluitvorming rondom de aanschaf van het koudeopslagsysteem voor de nieuwbouw verlopen?
3. Hoe zijn advisering en besluitvorming rondom de aanschaf van de koelmachine in juni 2001 (als onderdeel van de definitieve oplossing) verlopen?
4. Hoe zijn advisering en besluitvorming rondom het in mei 2002 aangeboden voorstel voor de gefaseerde definitieve klimaatbeheersingsmaatregelen verlopen?
5. Welke lessen zijn te trekken uit de advisering en de besluitvorming en welke aanbevelingen zijn er te geven voor de aanpak van toekomstige grote projecten?"

1a. De effecten van de limiet van f 28 miljoen voor het bouwkrediet

Inleiding

Op 31 oktober 1996 stelt de raad voor de nieuwe gemeentelijke huisvesting f 26.830.000 (f 28 miljoen minus het voorbereidingskrediet ad f 1.170.000) ter beschikking. Hiermee komt voorlopig een einde aan een discussie over de gemeentelijke huisvesting die sinds 1988 wordt gevoerd. De eerste jaren betreft deze discussie met name de locatie en de omvang van de gemeentelijke huisvesting. Op 23 september 1992 presenteert Twijnstra Gudde een basisprogramma voor de nieuwbouw en de renovatie van het gemeentehuis. Een eerste raming van de kosten bedraagt zo'n f 40 miljoen. Na het verschijnen van dit rapport volgt een periode van discussie over het budget in relatie tot de bouwmassa. Deze periode wordt in 1996 afgerond met het vaststellen van het Programma van eisen en met het raadsbesluit om het gelimiteerde bouwkrediet ter beschikking te stellen.

Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming

Het prille begin van het nieuwe gemeentehuis

Vanaf 1988 verschijnen de eerste nota's voor wat betreft de uitbreiding. In een nota die op 18 oktober 1988 in het college wordt besproken staat de volgende probleemstelling: "Binnen het ambtelijk apparaat wordt al geruime tijd een algemeen ruimtetekort ervaren. Dit geldt voor de kwantiteit en de kwaliteit van de huisvesting"⁶. In een notitie van 21 maart 1991 worden de kwalitatieve problemen in onder andere het raadhuis als volgt beschreven: "gedeeltelijk geïsoleerde muren/ramen/daken, geen dubbele beglazing, oudere verwarmingsapparatuur"⁷. In november 1991 vraagt het college de raad f 90.000 beschikbaar te stellen om een onderzoek te laten verrichten dat moet leiden tot de ontwikkeling van een visie op de huisvesting van het ambtelijk apparaat voor de komende jaren. Er wordt in dit verband gesproken van een langetermijnvisie. Tevens vraagt het college de raad f 530.000 te voteren om de noodzakelijke aanpassingen (los van de langetermijnvisie) uit te voeren aan de bestaande gebouwen. Op 28 november 1991 gaat de raad hiermee akkoord⁸. Dit resulteert uiteindelijk in een opdracht aan adviesbureau Twijnstra Gudde in april 1992. Op 23 september 1992 presenteert Twijnstra Gudde het onderzoeksrapport naar de behoefte aan nieuwbouw⁹. Aan de hand hiervan is een basisprogramma opgesteld voor de nieuwbouw en de renovatie van het gemeentehuis. Een eerste raming van de kosten bedraagt zo'n f 40 miljoen. Deze raming is gebaseerd op een voorziene uitbreiding van 65 werkplekken in de komende twintig tot dertig jaar.

Samenloop met Katwijk 2000 en de kerntakendiscussie

Op 9 februari 1993 stelt het managementteam voor om in relatie tot de benodigde middelen voor de voornemens van het structuurplan Katwijk 2000 een maximaal bedrag van f 31 miljoen op te voeren voor de nieuwe huisvesting. Op 10 maart 1993 beoordeelt de Stuurgroep Huisvesting het verzoek van het college om te bezien of de huisvesting ook met een kwart minder middelen kan worden gerealiseerd. De stuurgroep concludeert daarop dat bij handhaving van de huidige uitgangspunten f 23,3 miljoen niet toereikend zal zijn¹⁰. Het bedrag van f 31 miljoen is in dit kader slechts voorlopig (in een "tussenfase") vastgelegd door de raad op 28 april 1993: "Het door Twijnstra en Gudde genoemde bedrag van f 40 miljoen is door een beperking van de geplande uitbreiding, van de verkeersoppervlakte én van de bouwkosten per m², verlaagd tot f 31 miljoen"¹¹. De raad besluit ook in de tweede helft van 1993 te laten rapporteren over de mogelijkheden om 25% te bezuinigen en dan definitief over de verdeling van de middelen tussen Katwijk 2000 en de nieuwe huisvesting te besluiten.

In januari 1994 besluit de raad een krediet van f 100.000 te verlenen voor een verdere uitwerking van de plannen voor de gemeentelijke huisvesting en verder een pas op de plaats te maken in afwachting van de uitkomsten van een te houden kerntakenonderzoek¹². Op 14 juni 1994 besluiten B&W "de Stuurgroep huisvesting te verzoeken een plan van aanpak voor te bereiden waarbij de huisvestingsproblemen opgelost worden met als uitgangspunt het streven naar soberheid en flexibiliteit"¹³. De opsteller van de nota, de heer Mulder, noemt in navolging van de Stuurgroep Huisvesting¹⁴ onder andere de klachten van de Arbeidsinspectie om het college tot besluitvorming aan

te sporen. De uitkomsten van de kerntakendiscussie geven echter geen extra ruimte in de financiering. Daarnaast is het effect op de personeelsformatie marginaal. Het college stelt de raad daarom voor "de draad van het huisvestingsonderzoek weer op te pakken"¹⁵.

Ideeën schetsen en beschikbaarstelling krediet

Om duidelijk te krijgen of de nieuwe huisvesting voor *f* 23,25 miljoen is te realiseren, gaat de raad op 30 maart 1995 akkoord met het voorstel van B&W om een drietal schetsen te laten maken, met een kostenraming, waarna later de schets die de voorkeur verdient zal worden uitgewerkt in een voorlopig ontwerp¹⁶. Het definitieve Basisprogramma nieuwe huisvesting van Twijnstra Gudde, dat in juli 1995 beschikbaar komt, biedt de basis voor de schetsen. Op 21 december 1995 kiest de raad voor de ideeën schetsen van architectenbureau A+D+P en gaat akkoord met de in grote lijnen aangegeven financiering van *f* 28,5 miljoen voor de nieuwbouw en de renovatie¹⁷. Door verschillende partijen is aangegeven dat dit echt een plafond is. Dit wordt door de wethouder benadrukt: "Het voltallige college zal verantwoordelijk zijn wanneer het gestelde plafond wordt overschreden. Het garandeert echter dat dit niet het geval zal zijn"¹⁸. De gemeenteraad bepaalt de totale kosten van nieuwbouw en renovatie op 11 juli 1996 op maximaal *f* 28 miljoen. Op 31 oktober 1996 stelt de raad voor de nieuwe gemeentelijke huisvesting *f* 26.830.000 (*f* 28 miljoen minus het voorbereidingskrediet ad *f* 1.170.000) ter beschikking¹⁹.

Opvattingen van betrokkenen

De heer Mulder was stellig in zijn bewering dat bij de kostenverlaging van *f* 40 miljoen naar *f* 28 miljoen de klimaatbeheersing geen onderwerp van discussie was; men was nog lang niet op dit detailniveau.

Volgens de heer Ezerman was de bezuiniging naar *f* 28 miljoen nadelig voor de plannen met de oudbouw.

Wethouder J. van der Plas gaf aan dat het maximum van *f* 28 miljoen een politieke beslissing was. Hij gaf aan op een speelse wijze te hebben gezegd dat hij zijn politieke lot aan dit maximum had verbonden na kritische geluiden uit de raad. Dit deed hij om vertrouwen uit te stralen.

Ook lid J. van der Plas van de commissie Nieuwe huisvesting zei dat de *f* 28 miljoen een heilig getal werd.

Bevindingen van de onderzoekscommissie

De commissie constateert dat de bestuurlijke besluitvorming over de gemeentelijke huisvesting ruim vijf jaar heeft geduurd. Reden voor deze lange duur is gelegen in de moeite om de financiering te regelen. Dit element kreeg al snel de boventoon, zeker ook door de koppeling aan het structuurplan Katwijk 2000 en de kerntakendiscussie. Deze boventoon, die duidelijk doorklonk in de stelligheid waarmee het krediet van *f* 28 miljoen als limiet werd vastgesteld, was gedurende het gehele project te horen. Elke betrokkene bij de nieuwbouw kan zich de financiële beperkingen nog herinneren. In de jaren vóór 1997 is zo een sfeer ontstaan waarin ook later bewaking van het budget als belangrijker werd ervaren dan bewaking van de kwaliteit.

Conclusie

Het antwoord op de eerste onderzoeksvraag is stellig en duidelijk: het beschikbaar stellen van een beperkter krediet voor de nieuwbouw (*f* 28 miljoen) dan de eerste globale kostenraming (ruim *f* 40 miljoen) heeft geen direct effect gehad op het klimaatbeheersingssysteem. Tot 31 oktober 1996, het moment waarop de raad *f* 28 miljoen beschikbaar stelde voor de nieuwe huisvesting, richtten de advisering en de besluitvorming zich in hoofdzaak op de bouwmassa in relatie tot de maximale kosten.

1b. Het Programma van eisen en de aanbesteding

Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de vraag die naar de mening van de onderzoekscommissie de ware intentie vormt van de eerste onderzoeksvraag, namelijk: 'Is er in verband met het beschikbaar stellen van f 28 miljoen voor de nieuwe huisvesting bezuinigd op het klimaatbeheersingssysteem, en zo ja, hoe zijn advisering en besluitvorming hieromtrent verlopen?' Zoals gesteld in het voorgaande hoofdstuk, is er voor oktober 1996 niet bezuinigd op het klimaatbeheersingssysteem. Dit hoofdstuk richt zich daarom ook op de periode na de vaststelling van de kredietlimiet door de raad, waarin er inderdaad moest worden bezuinigd om het werk te kunnen gunnen voor een bedrag dat onder de kredietlimiet bleef. In december 1995 kiest de raad voor de ideeënschets van architectenbureau A+D+P en stelt een krediet beschikbaar voor uitwerking in een Programma van eisen. In juli 1996 stelt de raad het programma vast en in oktober 1996 gaat de raad akkoord met het definitief ontwerp. Drie maanden later zijn de bestekken gereed en op 12 maart 1997 volgen de aanbestedingen. De inschrijvingen vallen hoger uit dan geraamd en het college besluit in april 1997 akkoord te gaan met bezuinigingen.

Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming

Aandacht voor klimaatbeheersing

Vanaf het begin van de discussie over de huisvesting, eind jaren tachtig, was het onderwerp klimaatbeheersing een bekend thema: in verband met de hitte in de kantoorgebouwen werd 's zomers met een tropenrooster gewerkt. Ook de Arbeidsinspectie had zorgen. In een brief van 28 mei 1993²⁰, met betrekking tot de voorbouw, wordt gewezen op de noodzaak rechtstreeks invallend zonlicht af te schermen door zonwering en op een direct vereiste actie in verband met de slechte temperatuurbeheersingsmogelijkheden bij de afdeling burgerzaken. Het college wijst in een brief aan de Arbeidsinspectie²¹ voorgestelde investeringen in een temperatuurbeheersingssysteem af, omdat dit kapitaalvernietiging zou zijn in afwachting van de nieuwe huisvesting.

In het onderzoeksrapport van Twijnstra Gudde uit 1992²² staat in de paragraaf over belevingskwaliteit: "Het gebouw bevat een luchtbehandelingsinstallatie voor topkoeling, waarbij de ramen open kunnen en er geen sprake is van het sickbuildingsyndroom". Deze passage wordt herhaald in het concept van het Basisprogramma Bestuur en Binnendienst dat door Twijnstra Gudde op 25 april 1995 wordt gefaxt²³. De selectiecommissie huisvesting, een gezelschap van vijf raadsleden en vijf ambtenaren onder voorzitterschap van de gemeentesecretaris, bespreekt dit concept op 9 mei 1995. De heer Vingerling, raadslid, vindt dat de passage over de luchtbehandelingsinstallatie anders moet worden geformuleerd of moet verdwijnen²⁴. Acht dagen later gaat de selectiecommissie akkoord met zijn wijzigingsvoorstellen²⁵. Op 7 juli 1995 wordt het definitieve Basisprogramma Bestuur en Binnendienst door Twijnstra Gudde opgeleverd²⁶. In dit rapport staat: "Het binnenmilieu van het gebouw moet zodanig zijn dat er sprake kan zijn van een 'Healthy Building'. Belangrijke aandachtspunten hierbij zijn: het klimaat, de verlichting en de inrichting van de werkplek zijn maximaal beïnvloedbaar (...) voor de beoordeling van het thermisch binnenklimaat wordt de theorie van Fanger gehanteerd zoals deze is uitgewerkt in de Richtlijn van de Rijksgebouwendienst (...) zontoetreding, reflecties en de helderheid van het invallend licht". De keuze voor een luchtbehandelingsinstallatie voor topkoeling is uit het rapport verdwenen.

Programma van eisen

Op 21 december 1995 kiest de raad voor de ideeënschets van architectenbureau A+D+P en stelt een krediet beschikbaar voor uitwerking in een Programma van eisen²⁷. De eisen voor de nieuwbouw worden gebaseerd op: "het door de opdrachtgever goedgekeurde basisprogramma (juli 1995), de ideeënschets van A+D+P, de beoordeling van de ideeënschets (december 1995)"²⁸. Bij het opstellen van het Programma van eisen geldt in eerste instantie als basis het aantal medewerkers per 1 januari 1996. "Gezien de onzekerheid over bestuurlijke ontwikkelingen wordt uitgegaan van het huidige aantal benodigde werkplekken met een reservecapaciteit van 10%, exclusief de ruimte voor boventalligen"²⁹.

Tot aan de vaststelling van het Programma van eisen adviseert de raad aan het college middels de vaste raadscommissies. Op 30 mei 1996 besluit de raad om gedurende de fase na de vaststelling van het Programma van eisen een tijdelijke commissie van advies en bijstand voor de realisering van de nieuwe gemeentelijke huisvesting in te stellen, met als taak voorbereiding en afstemming; de commissie zou medio 1999, na realisering van de nieuwe gemeentelijke huisvesting, worden opgeheven³⁰.

Het definitieve Programma van Eisen voor de nieuwe huisvesting³¹ is op 25 juni 1996 door Twijnstra Gudde opgesteld. Het Programma van Eisen groot onderhoud voorbouw³² is door A+D+P op 28 juni 1996 opgeleverd. Beide programma's zijn in samenwerking tussen Twijnstra Gudde en A+D+P opgesteld. De gemeenteraad stelt op 11 juli 1996 het Programma van eisen voor de nieuwe huisvesting vast, en bepaalt de maximale kosten op f 28 miljoen³³. Een inventarisatie/programma van eisen dat als basis zal dienen voor het renovatieplan van de voorbouw van het gemeentehuis neemt de raad voorlopig voor kennisgeving aan, met de opdracht een renovatieplan uit te werken. In deze raadsvergadering wordt ook het Voorlopig Ontwerp vastgesteld.

Met enkele kleine wijzigingen die voornamelijk betrekking hebben op het gebruik van bouwmaterialen voor gevel en dak, wordt in de raadsvergadering van 31 oktober 1996 het Definitief Ontwerp vastgesteld. Ook wordt besloten het totale krediet ad f 26.830.000 (f 28 miljoen minus het voorbereidingskrediet ad f 1.170.000) ter beschikking te stellen voor het Definitief Ontwerp.

In het Programma van eisen voor de nieuwe huisvesting wordt uitgebreider dan voorheen, maar in algemene termen over het klimaat gesproken. Er worden nu temperaturen voor de zomer en voor de winter genoemd die voor de verschillende ruimten en werkplekken gelden. Over thermische behaaglijkheid, die dient te voldoen aan de norm NEN-ISO 7730 voor gematigde binnencondities, staat in het programma: "Bij deze grenswaarden bedraagt het percentage te verwachten ontevreden 10%. Dit betekent dat maximaal 10% van de 'bewoners' thermisch niet tevreden is. Een overschrijding buiten dit gebied is tijdens de gebruiksuren toelaatbaar voor maximaal 150 weeguren in de zomerperiode en 150 weeguren in de winterperiode"³⁴. Ook is de minimale hoeveelheid verse lucht per vertrek aangegeven. De paragraaf Werktuigbouwkundige installaties begint met de volgende vaststelling "De capaciteit van de werktuigbouwkundige installaties, zoals verwarmings-, ventilatie-, koel- en waterinstallatie is afhankelijk van de interne warmtelast"³⁵. Vervolgens worden de eisen voor de verwarmingsinstallatie, de ventilatie-installatie en de koelinstallatie kort beschreven.

Het door A+D+P opgestelde programma voor de voorbouw verwijst allereerst naar de bouwfysische vereisten uit het programma voor de nieuwbouw, en stelt eveneens in het kort eisen aan de verwarmingsinstallatie, de luchtbehandelings- en ventilatie-installatie en de koelinstallatie. Bij de laatste eisen staat dat comfortkoeling niet zal worden toegepast en "Om te kunnen voldoen aan de eisen m.b.t. de thermische behaaglijkheid dient in eerste instantie te worden uitgegaan van: goed bedienbare ramen, zeer goede en bedienbare zonwering (beperking van externe warmtelast) (...)"³⁶. Het programma voor de nieuwbouw maakt in dit verband geen melding van zonwering.

De vertaling van het Programma van eisen naar bestekken

Het Programma van eisen is naar bestekken vertaald, waarop het werk is aanbesteed. Deze vertaling is gemaakt onder toezicht van het door de gemeente aangestelde ABC Bouwmanagement bureau. Andere adviseurs waren verantwoordelijk voor overige delen, waaronder bijvoorbeeld de architect A+D+P voor het bouwkundige deel en Ketel voor het werktuigkundige deel.

Op 31 januari 1997 levert Ketel het Richtlijnenbestek deel D³⁷. Onderdeel 00.09.03 beschrijft de ontwerptemperatuur. Het bestek vermeldt als ontwerpconditie in de zomer een buitentemperatuur van 28°C, en als maximale ruimtetemperatuur in de verblijfsruimten eveneens 28°C. Bij het onderdeel 00.09.09, overige ontwerpgegevens, wordt het computerprogramma voor de temperatuur-overschrijdingsberekeningen voorgeschreven, uitgaande van onder andere de volgende gegevens "dagbedrijf maandag t/m vrijdag van 08.00u tot 17.00u" en "alleen tijdens dagbedrijf is de zonwering neer". In een bestek³⁸ van dezelfde datum geeft A+D+P uitvoerig de vereisten aan voor de gevelschermen: handbediende uitval-zonneschermen komen aan de noord-, oost- en zuidwanden van alle nieuwbouwvleugels, en aan de achtergevel en de dakkapellen van de voorbouw. Aan de oostzijde van de vleugels van de nieuwbouw en aan de oostzijde van de kantine komen verder als buitenzonwering lamellenschermen, voorzien van elektrische bediening met een besturingssysteem. De luifelconstructie om de liftschacht wordt voorzien van een liggend lamellenscherm. Binnen is

zonwering vereist onder het beloopbaar glas. Bij het onderdeel 62.12.20a, installatieberekening wordt aangegeven dat deze door de aannemer wordt vervaardigd. Dit geldt voor onder meer de leidingweerstand en -dimensionering en de benodigde koelvermogens per vertrek aan de hand van temperatuur-overschrijdingsberekeningen.

Naar aanleiding van vragen van installateurs komt Ketel op 25 februari 1997 met een eerste staat van aanvulling en wijziging op het werktuigbouwkundig bestek³⁹. Een aantal vragen betreft het klimaat. Op de vraag over de maximale ruimtetemperatuur "Het resultaat van de PMV berekening is niet inzichtelijk, zijn eventuele aanpassingen ten gevolge hiervan verrekenbaar?" antwoordt Ketel "Berekeningen door installateur uit te voeren, aanpassingen zijn niet verrekenbaar". De vraag "Luchtsnelheden in de ruimten zijn dermate laag dat deze met een luchtinblaassysteem met rooster niet/moeilijk haalbaar zijn, hoe moet met deze eis worden omgegaan?" is het antwoord "Aan deze eis dient te worden voldaan". Op de vraag "Mogen de luchtsnelheden in de kanalen met ca. 1 m/s worden verhoogd?" antwoordt Ketel "Nee".

Aanbesteding

Op 12 maart 1997 zijn de bouwkundige werken, de elektrotechnische installaties, de werktuigbouwkundige installaties en de liftinstallaties aanbesteed. De aanbesteding valt tegen. ABC Bouwmanagement stelt op 21 april 1997 een evaluatie op⁴⁰. Als een van de oorzaken voor de tegenvallende aanbesteding van de bouwkundige werken noemt de evaluatie: "Tijdens de besteksuitwerking zijn extra wensen en een verbetering van het kwaliteitsniveau ingevoerd. Deze extra's worden opgenomen om in de commerciële prijsvorming een lagere prijs voor deze componenten te verkrijgen. Gezien het resultaat van de aanbesteding zijn wij in deze opzet niet geslaagd. In het gevoerde prijsoverleg zijn deze zaken echter weer gecorrigeerd". In de evaluatie wordt verder geconcludeerd: "De overschrijding is niet aan enkele hoofdzaken te wijten doch op vele punten van de begroting terug te voeren. Uit de uitgebreide lijst van 80 items tot wijzigingen en bezuiniging moge dit blijken". Het overleg met Vermeer Bouw, de laagste inschrijver, heeft geleid tot een prijsreductie van bijna f 1 miljoen, "zonder dat dit tot een merkbaar kwaliteitsverlies leidt". Voor de werktuigbouwkundige installaties heeft Massier voor afgerond f 427.000 hoger ingeschreven dan de raming van f 2.208.706, die door Ketel was opgesteld. De volgende verklaringen worden gegeven: "Met name de regeltechniek was te ruim opgezet en dientengevolge te ruim geprijsd. Door Ketel is daarbij tevens aangegeven dat het installatie-ontwerp ten gevolge van de luchtkanalen bovendaks en situering van de technische ruimte in de bestaande bouw duurder is geworden". Uit overleg tussen Ketel en Massier zijn onder andere de volgende aanpassingen doorgevoerd: "vermindering aantal koelconvectoren" en "vereenvoudiging regelinstallatie + ander fabrikaat". "Deze wijzigingen welke naar opgave van Ketel geen functionele en kwalitatieve beperkingen opleveren leiden tot een totaal besparing van f 340.000 afgerond, waardoor de aanneemsom thans bedraagt f 2.296.500. De overschrijding ten opzichte van het gestelde budget is daarmee gereduceerd tot f 80.000. Een verdere verlaging is zonder kwaliteitsverlies niet goed mogelijk".

Het college van B&W besluit op 24 april 1997 akkoord te gaan met de door ABC Bouwmanagement voorgestelde bezuinigingsvoorstellen die leiden tot aanpassingen van het bestek⁴¹. Over de bezuinigingen zegt de vastgestelde nota: "Bij vrijwel alle voorstellen zijn de voorgestelde bezuinigingen constructief/technisch van aard, esthetisch verantwoord en zonder dat dit leidt tot kwaliteitsverlies". Een week later is ook de commissie Nieuwe huisvesting positief en gaat akkoord met de besluiten van het college. Tijdens de vergadering van de commissie Nieuwe huisvesting wordt een vraag betreffende minder koelconvectoren gesteld. Als antwoord geeft Ketel: "Per ruimte is de warmtebelasting/koellast bekeken. Sommige ruimten kunnen met minder koelconvectoren toe. De aansluitingen blijven wel aanwezig"⁴².

Op 1 mei 1997 past A+D+P het bouwkundig bestek aan middels een nota van inlichtingen⁴³: de uitvalzonneschermen aan de vleugels van de nieuwbouw verdwijnen en worden vervangen door handbediende lamellenschermen. Ook de eerder vereiste elektrisch bediende lamellenschermen aan de oostzijde worden handbediend. De luifelconstructie om de liftschacht vervalt. Ketel levert op 27 mei 1997 de Tweede staat van aanvulling en wijziging op het werktuigbouwkundig bestek⁴⁴. Deze bevat diverse bezuinigingen welke grotendeels te maken hebben met de regeltechniek en enige wijzigingen van fabrikant. Betreffende de koelconvectoren wordt aangegeven dat deze worden gewijzigd in actieve koelconvectoren waarbij het uitgangspunt is dat voor 20% van het kantooroppervlak geen additionele koeling nodig is.

Wethouder J. van der Plas tekent op 4 juni 1997 de aannemingsovereenkomst, die stelt dat de werkzaamheden conform de hierboven genoemde bestekken en aanvullingen zullen geschieden⁴⁵. De officiële start van de bouw van het gemeentehuis vindt plaats op 8 september 1997.

Advies van de Ondernemingsraad

Op verzoek van de Ondernemingsraad heeft de Arbodienst van de GG&GD Amsterdam-Amstelland de tekeningen en het Programma van eisen bestudeerd en getoetst aan de arbeidsomstandigheden en de daarbij behorende besluiten. Op 14 januari 1998 bespreekt de heer Doggenaar van de Arbodienst zijn opmerkingen en aanbevelingen met twee leden van de Ondernemingsraad, de nieuwe gemeentelijk projectleider, de architect en een vertegenwoordiger van personeelszaken. De Arbodienst constateert onder andere: "Als het gebouw is afgesloten, b.v. 's nachts en in de weekends, is er onvoldoende natuurlijke ventilatie. Bij aanhoudend warm weer zal de temperatuur oplopen. Door het plaatsen van luchtroosters of door het permanente gebruik van de mechanische ventilatie kan de koele lucht van de nacht optimaal gebruikt worden om het gebouw te koelen. Buitenzonwering wordt niet toegepast. De warmtebelasting wordt daardoor aanzienlijk verhoogd. Voor de gemiddelde kantoorruimten is een ventilatievoud (aantal verversingen per uur) van $v=3$ gedurende de openingstijden en $v=1$ wanneer het gebouw is gesloten een goede vuistregel"⁴⁶. De Ondernemingsraad neemt deze aanbevelingen van de Arbodienst in zijn advies over en schrijft: "De opmerkingen ten aanzien van de ventilatiemogelijkheden dienen te worden uitgevoerd"⁴⁷. Verder meldt de Ondernemingsraad: "De OR constateert dat het destijds door alle partijen geaccordeerde programma van eisen niet overal consequent is of wordt doorgevoerd. (...) De OR vraagt zich af wat er nog meer is veranderd of gaat veranderen ten opzichte van het oorspronkelijke programma van eisen". De concrete punten uit beide brieven komen op 23 maart 1998 aan de orde in hetzelfde gezelschap, zonder de Arbodienst, maar uitgebreid met ABC Bouwmanagement. In het verslag staat "Alle kantoren worden mechanisch geventileerd. De ventilatie-void tijdens kantooruren bedraagt: 1.85 ($4,7 \text{ m}^3/\text{m}^2/\text{h}$). In de 'niet' kantooruren worden de ruimten 'gespoeld'. (...) Bovengenoemde uitgangspunten zijn tevens goedgekeurd in de vergadering dd 14-01-98"⁴⁸. Over de zonwering staat in het verslag: "De ramen welke zich bevinden op de zon-belaste gevels zijn voorzien van handmatig te bedienen verticaal zakkende buiten-jaloezieën".

Verantwoordelijkheidsverdeling

Voor de begeleiding van de bouw wordt een bouwmanagementbureau ingeschakeld. In maart 1996 brengt ABC Bouwmanagement hiervoor een offerte uit: "Wij beschouwen het als onze taak als projectmanager, onze opdrachtgever op de juiste momenten die adviezen en informatie voor te leggen, op basis waarvan de nodige beslissingen genomen kunnen worden om het hele proces glad te doen verlopen zonder verrassingen of tegenvallers"⁴⁹. In april 1996 is ABC Bouwmanagement door het college uitgekozen voor de bouwbegeleiding⁵⁰. Op 19 juni 1996 presenteert het bureau zich aan de begeleidingsgroep nieuwe huisvesting⁵¹. Middels een Voorstel Projectorganisatie⁵² worden de taken en de bevoegdheden per fase van de bouw door ABC Bouwmanagement vastgelegd. Daarin wordt de inschakeling van alle betrokkenen, zowel intern als extern, overeengekomen. Een eerste concept verschijnt op 15 augustus 1996 met daarin de fasen II en III uitgewerkt. Fase I heeft betrekking op het Programma van eisen. Deze eerste fase wordt niet uitgewerkt in het voorstel omdat deze dan reeds is gerealiseerd.

Fase II is de planvoorbereiding en omvat de werkzaamheden om op basis van het Programma van Eisen en het daarbij behorende budget een plan te ontwikkelen en voor realisatie geschikt te maken. Voor deze fase wordt een stuurgroep gevormd bestaande uit wethouder J. van der Plas (voorzitter), de interne coördinator, een ambtelijke vertegenwoordiging en de projectcoördinator, ABC Bouwmanagement. Tevens wordt een voorbereidingsteam gevormd waarvan ABC Bouwmanagement voorzitter is.

Op 12 februari 1997 en op 20 mei 1997 verschijnt een update van dit voorstel voor wat betreft Fase III, de uitvoering en de realisatie van het project. Er wordt voor de derde fase voorgesteld de al ingestelde stuurgroep, bestaande uit interne en externe adviseurs, voorgezeten door wethouder J. van der Plas, te vervangen door een kleinere kerngroep. In de kerngroep hebben de interne coördinator, het hoofd financiën, een vertegenwoordiger van de Ondernemingsraad en de projectcoördinator van ABC Bouwmanagement zitting, voorgezeten door wethouder J. van der Plas. Overige adviseurs zijn op uitnodiging aanwezig. Ook zullen er bouwvergaderingen, werkbesprekingen en ad hoc besprekingen

plaatsvinden welke zich richten op de feitelijke realisatie van het project. Het college stemt op 3 juni 1997 in met de door ABC Bouwmanagement voorgestelde projectorganisatie realisatiefase nieuwe huisvesting⁵³. Na de aanbesteding worden de diverse participanten in de besprekingsgroepen daadwerkelijk ingevuld.

Zoals al hiervoor is aangegeven, wordt in mei 1996 een commissie Nieuwe huisvesting gevormd ter ontlasting van de reguliere raadscommissies⁵⁴. Vanuit alle politieke partijen neemt een raadslid deel. In de commissie Nieuwe huisvesting worden alle bestuurlijke en politieke aspecten voorbereid en afgestemd ten behoeve van de politieke besluitvorming in de gemeenteraad. Wethouder J. van der Plas is voorzitter en burgemeester Van Wouwe is vice-voorzitter.

Opvattingen van betrokkenen

De heer Vingerling verwees naar het rapport van W/E-adviseurs, waarin naar zijn mening wordt gesteld dat er overal automatische zonwering moet zijn waar glas is en dat het glas warmtewerend moet zijn⁵⁵. Dit verhaal van de zonwering werd door de heer Van Spronssen van Ketel met een grote stelligheid bevestigd.

Volgens de heer Méjan waren de klachten betreffende het klimaat in gemeentelijke gebouwen al sinds lange tijd geuit, ook toen de ambtenaren nog in verschillende gebouwen waren gehuisvest. In de winter was het te koud, in de zomer te warm. Maar in de zomer had iedereen het warm, dus werd deze klacht algemeen herkend en geaccepteerd. Door de Ondernemingsraad is duidelijk aandacht gevraagd om de historische klimaatproblemen goed op te lossen.

De heer Mulder gaf aan dat er al veel klachten waren met betrekking tot de huisvesting. Vooral de grote temperatuurschommelingen waren een bekende klacht.

Wethouder J. van der Plas zei dat ABC Bouwmanagement werd geselecteerd als opvolger van Twijnstra Guddé door de meerderheid van de commissie Nieuwe huisvesting. Enkele leden wilden liever de expertise uit Katwijk halen, maar de wethouder had geen idee wie daarvoor in aanmerking zou moeten komen. Overigens gaf hij aan dat ABC Bouwmanagement had aangegeven gekwalificeerd te zijn voor technische installaties.

De heer Hoogendoorn van ABC Bouwmanagement zei dat zijn bureau verantwoordelijk was voor de beslisdocumenten en bewaking van kosten en voortgang namens de opdrachtgever. ABC Bouwmanagement gaf geen inhoudelijk advies in technische aangelegenheden, men liet zich adviseren door onder meer Ketel en de architect.

Volgens de architect is de hoeveelheid en de plaats van de zonwering bepaald door warmtelastberekeningen van Ketel. Hieruit bleek dat op de westgevel geen zonwering nodig was. De architect en Ketel spraken elkaar tegen met betrekking tot de geplande en aangebrachte zonwering en de procedure wie bepaalt, en hoe, waar welk type zonwering moet worden aangebracht. De architect stelde dat zonwering is aangebracht op basis van door Ketel uitgevoerde berekeningen, terwijl uit het bestek blijkt dat de handbediende zonwering door de architect naar soort en plaats is gespecificeerd. Ketel zei dat de berekeningen zijn gebaseerd op automatische zonwering op alle gevels.

Ketel beweerde dat Massier niet was gekwalificeerd voor dit soort complexe installaties met koudeopslag. Desondanks werd Massier aangesteld als de onderhoudsdienst voor het gehele klimaatbeheersingssysteem.

Een punt van onenigheid was het feit of de bezuinigingen op de aanbesteding al dan niet invloed hebben gehad op de functie en de kwaliteit van het systeem. De heer Van Spronssen van Ketel stelde dat dit het geval was. De getuigen namens ABC Bouwmanagement en Massier ontkenden dit. De heer Teijgeler van Massier gaf aan bij de bezuinigingen niets te hebben ingeleverd op de kwaliteit van de klimaatbeheersing. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij Ketel. Massier heeft geleverd conform het bestek.

Bevindingen van de onderzoekscommissie

Op basis van de dossiers en de hoorzittingen concludeert de onderzoekscommissie dat vanaf het einde van de jaren tachtig, toen voor het eerst nieuwe huisvesting voor de ambtelijke organisatie serieus op de bestuurlijke agenda kwam, de gebrekkige klimatologische werkomstandigheden bekend waren en een rol in de discussie speelden. De commissie oordeelt dat de meeste betrokkenen, bestuurders zowel als ambtenaren, dit aspect in de beoordeling van de plannen, gezien de aard van de klachten en het jaarlijks terugkerende tropenrooster lange tijd een te geringe betekenis in de planvorming hebben gegeven.

De eerste gemeentelijke projectleider van de nieuwbouw, de heer Mulder, heeft tijdens de hoorzittingen verklaard dat hij bijzondere aandacht heeft gevraagd van de adviseurs voor het bovengemiddelde aantal zonuren in Katwijk. De hierop betrekking hebbende gegevens van het vliegveld Valkenburg waren volgens hem bij de adviseurs bekend om hiermee rekening te houden. Dit is in het Programma van eisen of het bestek niet als zodanig terug te vinden. Betrokkenen hebben overigens bij de verhoren steeds verklaard dat hiermee rekening is gehouden bij de berekeningen.

Er zijn geen aanwijzingen dat op enigerlei wijze rekening is gehouden met toekomstige uitbreiding van personeel of apparatuur, waardoor de vraag naar koelcapaciteit zou kunnen toenemen. Het enige waar rekening mee is gehouden, aldus het Programma van eisen, is een reservecapaciteit van 10%.

De commissie heeft de berekeningen van de koelcapaciteit niet kunnen achterhalen en daarmee ook niet kunnen bepalen in hoeverre deze bijzonderheden in de berekening zijn gebruikt.

Het bestek van Ketel specificiert dat de capaciteit van kamerkoelconvectoren e.d. door de installateur (Massier) zijn te bepalen. In dit bestek wordt aangegeven dat de aannemer van de installatiewerkzaamheden de berekeningen uitvoert.

De commissie vraagt zich af of een richtlijnenbestek in deze een juiste keuze is geweest. De commissie heeft geconstateerd dat de verantwoordelijkheden niet goed zijn omschreven. Het blijft bijvoorbeeld daarbij onduidelijk wie uiteindelijk de capaciteitsberekeningen heeft uitgevoerd. Ketel en Massier verwijzen dan naar elkaar. Overigens zijn de overige participanten van mening dat dit een taak van Ketel was. Echter op de vraag waarop Ketel de koelcapaciteit heeft berekend geeft men als antwoord dat dit op een gebouw met automatische zonwering op alle gevels is gebaseerd. Dit suggereert dat de berekeningen door Ketel zelf zijn uitgevoerd.

De bewering van ABC Bouwmanagement in de evaluatie van de aanbesteding dat de bezuinigingen in de aanbestedingsfase geen functionele en kwalitatieve beperkingen opleverden, is naar de mening van de commissie niet door andere deskundigen onderbouwd tegengesproken. De commissie constateert dat alleen Ketel bij monde van de heer Van Spronsen tijdens de hoorzittingen duidelijk de hem in dit stuk toegeschreven mening bestreed en aangaf dat de bezuinigingen wel degelijk invloed hadden op de kwaliteit. Ketel geeft aan ingestemd te hebben met de vermindering, in gedachte dat na de indeling van de interne belasting de plaatsen en de hoeveelheid van de convectoren opnieuw bepaald zou kunnen worden⁵⁶. De stelling dat de wijzigingen geen functionele en kwalitatieve beperkingen opleveren is naar de mening van Ketel onjuist en is overigens ook niet schriftelijk vastgelegd. Dit ondanks het feit dat deze zinsnede wel opgenomen is in de evaluatie van ABC Bouwmanagement. Omdat de commissie sterk de indruk heeft dat ABC Bouwmanagement, en in navolging de Katwijkse betrokkenen, zich kennelijk volledig hebben laten leiden door het advies van Ketel, heeft de commissie hierover geen zekerheid gekregen. Voor de commissie is het met name nog de vraag of vermindering van het aantal convectoren werkelijk geen invloed heeft gehad op de benodigde kwaliteit van het klimaatbeheersingssysteem..

De constatering in de ambtelijke nota van 18 februari 2002⁵⁷ dat het aanwijzen van de bouwkundige en installatietechnische zaken "volledig buiten het gezichtsveld van de Gemeente Katwijk" is uitgevoerd, is strijdig met de hierboven gepresenteerde feiten. Verder meent de commissie dat het een uitermate belangrijke taak was voor ABC Bouwmanagement om juist de vertalingen van het Programma van eisen naar de bestekken voor de verschillende adviseurs en onderaannemers zeer kritisch te controleren en dat dit bureau afwijkingen of onduidelijkheden met de opdrachtgever had moeten bespreken. De commissie heeft niet kunnen vaststellen dat dit ook werkelijk is gebeurd. Er werd met name door ABC Bouwmanagement nogal gemakkelijk afgegaan op wat de adviseurs en

specialisten adviseerden, waarbij sterk de nadruk werd gelegd op de budgettaire en planningstechnische aspecten. De gemeente had ervoor gekozen om zoveel mogelijk projectmanagement uit te besteden, aangezien men daarvoor de specifieke kennis niet in huis had. Juist op de technisch inhoudelijke zaken waar ABC Bouwmanagement de gemeente had moeten bijstaan in de beoordeling van advies trok dit bureau zich terug.

Rond de opdrachtverlening zijn geen speciale voorzieningen getroffen wat betreft garantie of aansprakelijkheid. De opdrachten werden verleend op basis van de standaardbepalingen in de betreffende branche.

Op opmerkingen van de Arbodienst over zonwering en ventilatie systeem is nauwelijks gereageerd.

Conclusie

Pas toen de aanbesteding in het voorjaar van 1997 tegenviel, is er bezuinigd op bouwkundige en werktuigkundige elementen die van belang zijn voor het klimaat in het gemeentehuis.

De externe advisering is naar de mening van de onderzoekscommissie zeker ook in het stadium van de aanbesteding en de daarop volgende bezuinigingen onder de maat. Er werd door ABC Bouwmanagement nauwelijks op technische aspecten gestuurd; het hoofddoel was om binnen het budget te blijven. Het blijft daarom ook onduidelijk of de bezuinigingen op de werktuigbouwkundige installatie kwalitatieve en functionele beperkingen hebben opgeleverd. De verschillende adviseurs spreken elkaar op dit punt tegen.

Zowel het college als ook de ambtelijke adviseurs hebben zich in deze fase van de voorbereidingen laten leiden door de expertise van met name ABC Bouwmanagement. Men had kritischer mogen zijn op met name de oorzaak en de gevolgen van de bezuinigingen. Dit geldt overigens ook voor de commissie Nieuwe huisvesting.

Omdat gebruik is gemaakt van een richtlijnenbestek in plaats van een gewoon bestek is de kritische beoordeling van met name ABC Bouwmanagement van essentieel belang. Een richtlijnenbestek laat over het algemeen meer vrijheden open dan een bestek en moet daarom nauwkeuriger en kritischer beoordeeld worden.

De commissie is tot slot evenwel van mening dat op basis van de nu beschikbare kennis niet met zekerheid is te zeggen dat deze bezuinigingen de huidige problemen hebben veroorzaakt.

2. De keuze voor bodemopslag

Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt de tweede onderzoeksvraag uit de opdrachtformulering: Hoe zijn advisering en besluitvorming rondom de aanschaf van het koudeopslagsysteem voor de nieuwbouw verlopen? Het college heeft op 29 juli 1997 het volgende besloten: "Een bewuste keuze voor koeling middels koude-opslag; de raad hiervoor een extra krediet vragen. Het exacte bedrag wordt nader vastgesteld"⁵⁸. De raad heeft op 28 augustus 1997 het besluit genomen "akkoord te gaan met de koeling middels koude-opslag; hiervoor een krediet van f 296.000 ter beschikking te stellen"⁵⁹. Hiermee rondde de raad een onderzoek naar bodemopslag af waartoe hij op 31 oktober 1996 had besloten⁶⁰. Het betrof een globaal onderzoek door adviesbureau Ketel dat voor f 15.000 werd uitgevoerd.

Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming

Een late zoektocht naar de mogelijkheden van bodemopslag

De begeleidingsgroep Nieuwe huisvesting spreekt in haar vergadering van 28 februari 1996 af om in een volgende vergadering de eventuele aanmelding van de nieuw-/voorbouw als Milieu Kwaliteit en Demonstratie Project te bespreken⁶¹. In de vergadering van 16 april 1996 geeft de heer Mars van de Stichting Bouwresearch een toelichting op het Mekwademo-project; Mekwademo staat voor 'Milieu-, Energie-, en Kwaliteitsdemonstratieprojecten'. Op 7 mei 1996 adviseert de begeleidingsgroep unaniem positief over het kosteloos advies inwinnen in het kader van dit project. Uit geen van de verslagen van de begeleidingsgroep blijkt bodemopslag al aan de orde te zijn. Op 14 mei 1996 neemt het college het advies over en besluit tot "aanmelding huisvestingsproject voor Mekwademo-regeling"⁶². De gemeenteraad stelt op 11 juli 1996 het voorlopig ontwerp voor de nieuwbouw en de voorbouw vast⁶³. Dit ontwerp gaat nog uit van traditionele koeling, en ook in de raadsbehandeling wordt geen woord gewijd aan een experiment met of onderzoeken naar bodemopslag.

Op 29 augustus 1996 meldt het college zich aan bij de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting voor de regeling Voorbeeldprojecten Utiliteitsbouw⁶⁴. De richtlijnen voor deelname, gedateerd juni 1996, noemen als voorbeeld "warmte-/koude-opslag in de bodem (aquifers)"⁶⁵. In een bijlage bij de brief, op kringlooppapier, staat in de paragraaf Beperken van het energiegebruik voor koeling: "Belangrijker nog dan het beperken van de vraag naar warmte is het beperken van de vraag naar koeling. (...) Om de warmte buiten te houden wordt buitenzonwering aangebracht en wordt gekeken hoe een bufferwerking op het dak te realiseren is. (...) Nachtventilatie wordt toegepast om gebufferde warmte af te voeren"⁶⁶. Uit een andere bijlage blijkt overigens dat ook al wordt nagedacht over bodemopslag⁶⁷.

Advisering door bureau Ketel over bodemopslag

Het adviesbureau Ketel stuurt op 9 oktober 1996 het Definitief ontwerp W-, E- en T-installaties naar de gemeente⁶⁸. Volgens opgave van Ketel voldoen de installaties aan de uitgangspunten welke genoemd zijn in het Programma van eisen van Twijnstra Gudde. Het ontwerp spreekt van een warmtecentrale in de voorbouw met twee ketels en centrale koudeopwekking door een koelmachine op het dak van de nieuwbouw. "De ventilatielucht wordt met een constante temperatuur (18°C; topkoeling) toegevoerd. Voor additionele koeling worden in de kantoren koelconvectoren opgenomen". In het slothoofdstuk Energie en milieumaatregelen buiten budget, beschrijft Ketel de lange termijn bodemopslag in aquifers. "Ondanks de extra investeringskosten die deze installatie vraagt, willen wij deze voorstellen warm aanbevelen". De extra investeringskosten betreffen het eerste globale onderzoek van f 15.000, grondonderzoek en definitieve berekeningen van f 60.000 en extra installatiekosten inclusief advies en engineering van f 250.000.

De gemeenteraad stelt op 31 oktober 1996 het definitief ontwerp voor de nieuwbouw en de voorbouw vast. In de tekst van het raadsvoorstel staat dat deels is rekening gehouden met de adviezen van de werkgroep Mekwademo, en "Eén onderdeel (koeling door middel van koude-opslag in de bodem)

wordt nog nader uitgezocht. Het resultaat van dit onderzoek zal worden besproken in de commissie Nieuwe huisvesting⁶⁹.

IF Technology, specialist in bodemopslag, bericht op 5 november 1996 aan Ketel dat "de bodem bij Katwijk geschikt is voor koudeopslag"⁷⁰. In de conclusie wordt genoteerd dat zowel de eerste als de tweede aquifer bij de projectomvang van 250 KW geschikt zijn. Vanwege technische motieven wordt de voorkeur gegeven aan het gebruik van de tweede aquifer. Deze informatie wordt onder andere verstrekt aan ABC Bouwmanagement en aan de heren Mulder en Versteeg. Ketel stelt op 16 december 1996 een verkennend haalbaarheidsonderzoek koude-opslag op⁷¹.

Aan de commissie Nieuwe huisvesting geeft de directeur van Ketel, de heer Van Spronsen, op 8 januari 1997 een toelichting op zijn rapportage. Op de vraag of koudeopslag het stadium van experiment voorbij is, geeft hij aan "dat dit zeker het geval is"⁷². Besloten wordt om op 15 januari 1997 kennis te maken met een project bodemopslag in het Goudse ziekenhuis. De heer Mulder vult aan: "Landelijk gaat het momenteel om meer dan 100 objecten met een groot aantal op dit moment in aanbouw". Wethouder J. van der Plas constateert dat er instemming is met een volgende stap in het onderzoek. Hij meldt verder: "Het bestek zal zodanig worden opgesteld, dat beide alternatieven (bodem of koelmachine) de aanbestedingsprocedure niet zullen frustreren. Voordat de gunning zal plaatsvinden zal op basis van kosteninzicht een definitieve keuze kunnen worden gemaakt". B&W hebben op 21 januari 1997 "in beginsel voorkeur uitgesproken voor koude-opslagmethode ter verwerking in concept-bestek"⁷³.

In het richtlijnenbestek dat Ketel eind van die maand oplevert, staat bij het onderdeel ventilatie- en luchtbehandelingsinstallaties en vergelijkbaar bij het onderdeel koelinstallaties: "Onderzocht wordt of bodemkoeling toepasbaar is, in plaats van het toepassen van een koelmachine. In verband hiermee dienen alle onderdelen voor koeling, zoals koelbatterijen e.d., als aparte posten opgegeven te worden"⁷⁴. ABC Bouwmanagement geeft op 21 april 1997 in de evaluatie van de aanbesteding aan: "In de aanbieding van Massier is thans de werktuigkundige installatie voorzien gebaseerd op de toepassing van een koelmachine". De B&W-nota over de evaluatie⁷⁵ geeft ook de stand van zaken over de koudeopslag: "M.b.t. het alternatief 'koelen middels koude-opslag' loopt op dit moment de subsidie-aanvraag; volgens de laatste gegevens komt hierover duidelijkheid begin juni a.s. In het met de aannemers besproken bouwtraject is vastgelegd dat in de maand juni hierover definitief uitsluitel wordt gegeven; een en ander in nauw overleg met uw college en de raadscommissie".

Voortgang met betrekking tot de bodemopslag

In de vergadering van de commissie Nieuwe huisvesting op 18 augustus 1997 wordt de koude opslag bepleit vanwege de redelijke terugverdientijd, de daadwerkelijke investering in het milieu, een investering met een duidelijk perspectief, de voorbeeldfunctie naar andere bedrijven en instellingen en de betrokkenheid van de EWR door subsidieverstreking. Dit wordt geadviseerd aan de raad. De raad neemt op 28 augustus 1997 het besluit "akkoord te gaan met de koeling middels koude-opslag; hiervoor een krediet van f 296.000 ter beschikking te stellen"⁷⁶. Vanwege de milieueffecten vinden de meeste fracties deze extra uitgave verdedigbaar; alleen de CDA-fractie wil strikt vasthouden aan de kredietlimiet en stemt tegen.

Op 2 oktober 1997 verleent de gemeente aan Ketel de opdracht tot "de advisering van de installatie-technische onderdelen t.g.v. de wijzigingen op de installaties n.a.v. de beslissing van de gemeente Katwijk om koeling middels koudeopslag in de bodem ten behoeve van het gemeentehuis te realiseren"⁷⁷. Tot de omvang van de werkzaamheden behoort onder andere "In detail aangeven inclusief besteksgereed maken van de benodigde aanpassingen van de binneninstallatie" en "Beschrijving van de aanpassingen van de regelinstallatie". De gemeente formuleert enkele uitgangspunten, waaronder "De W-installateur levert de berekeningsresultaten van de T.O.-berekeningen aan en de gegevens over de benodigde koel- en verwarmingsvermogens conform het bestek" en "Het organisatie-model (...) geldt voor de taakverdeling van de diverse partners tijdens de voorbereiding en de uitvoering". De gemeente wil verder dat Ketel een bedrijfsaansprakelijkheid ter goedkeuring overlegt.

Het resultaat van de aanbesteding van de koudeopslag meldt Ketel op 24 februari 1998 aan de gemeente⁷⁸. De meerkosten bedragen f 178.460, maar "Het blijkt moeilijk om van de w-installateur gegevens te verkrijgen m.b.t. offertes en open begrotingen. Daarom zijn onderstaande posten door

ons nog niet te controleren. De verwachting is dat de volgende besparingen te behalen zijn: regeltechniek buiteninstallaties f 20.000, aanpassingen luchtbehandelingskasten f 5.000". Op 11 maart 1998 bespreekt de kerngroep Nieuwe huisvesting een vijf dagen eerder ontvangen fax van Ketel. De aanbesteding van de bodemopslag valt ruim f 80.000 duurder uit dan geraamd: "De meerkosten zijn voor het grootste deel ontstaan vanwege het moeten aanpassen van de binneninstallatie"⁷⁹. De leden van de kerngroep Nieuwe huisvesting vinden dat deze extra kosten ten laste kunnen komen van de post onvoorzien. De commissie Nieuwe huisvesting bespreekt de kwestie op 16 maart 1998. De commissie is ontstemd. Wethouder J. van der Plas benadrukt "dat Ketel voor deze kwestie verantwoordelijk is"⁸⁰. Als mening van de kerngroep wordt aangegeven "dat doorgedaan dient te worden met de koudeopslag waarbij de capaciteit beperkt blijft tot de huidige nieuwbouw. Het is de vraag of de uitbreiding alsnog moet worden meegenomen ten koste van kapitaalvernietiging. Voorts zou nagegaan moeten worden of het mogelijk is om alleen de bronnen groter te maken". ABC Bouwmanagement reageert dat de installatie voor de huidige nieuwbouw een overcapaciteit moet hebben, al is de grootte daarvan niet bekend bij ABC Bouwmanagement. Verder meldt ABC Bouwmanagement dat zij de in 1997 gepresenteerde opstelling voor de koudeopslag "niet heeft bekeken omdat dat niet in het traject van ABC was opgenomen".

De kerngroep Nieuwe huisvesting bespreekt op 6 mei 1998 de definitieve prijsopgaven voor de bodemopslag en de bijbehorende kosten. De overschrijding bedraagt inmiddels ruim f 117.000. Op verzoek van de gemeente verlagen zowel Ketel (f 15.000) als IF Technology (f 10.000) hun honorarium. De kerngroep concludeert "dat de aanleg van de koudeopslag uitgevoerd dient te worden. Het niet door laten gaan van de koudeopslag is in een eerder stadium al geraamd op ca. f 90.000"⁸¹.

Ketel faxt op 5 november 1998 een systeemomschrijving en raming installatiekosten voor koeling van de oudbouw⁸². De systeemomschrijving eindigt met "Indien besloten wordt koeling aan te brengen in de oudbouw zal onderzocht worden of in plaats van een koelmachine aangesloten kan worden op de koudeopslaginstallatie". Gelet op de kosten, f 450.000, wil het college geen voorstel doen aan de gemeenteraad voor de aanleg⁸³. Een meerderheid van de Commissie Nieuwe huisvesting steunt dit collegestandpunt. De koeling in de voorbouw krijgt in de gemeenteraad evenwel steun. Op 17 december 1998 neemt de raad het besluit ook in de voorbouw voor koeling te kiezen⁸⁴. De commissie Nieuwe huisvesting komt hiervoor op 7 januari 1999 bijeen. De heer Versteeg legt uit dat het in de voorbouw gaat om een koeling, en geen ventilatiesysteem. "De installatie zal worden aangesloten op de koudeopslag en op een aparte koelmachine. Deze koelmachine zal alleen in werking treden indien de koudeopslag niet genoeg capaciteit levert. De installateur heeft aangegeven dat dit laatste slechts sporadisch het geval zal zijn"⁸⁵.

Opvattingen van betrokkenen

De heer Mulder liet weten dat er vanuit de gemeente naar alternatieve koelmethode werd gekeken vanwege de riant subsidiemogelijkheden. Zijn ervaringen met koudeopslag en topkoeling in den lande waren zeer positief. Het principe bestaat al meer dan honderd jaar en was in zijn ogen zeker niet experimenteel. De heer Mulder gaf aan absoluut geen inzicht in technische processen te hebben. Ook bij ABC Bouwmanagement was geen expertise op het terrein van de koudeopslag aanwezig. De gedrevenheid van de directeur van Ketel gaf de doorslag bij de besluitvorming.

De heer Mollema had vanuit zijn functie als gemeentesecretaris zitting in overleggroepen, maar was in deze niet sturend aanwezig.

ABC Bouwmanagement, in de persoon van de heer Hoogendoorn, liet weten geen ervaring met bronkoeling te hebben en alleen het financiële aspect te bewaken. Men nam tegenover de bronkoeling een conservatieve houding aan.

De heer Ezerman, architect bij A+D+P, gaf aan inhoudelijk geen verstand te hebben van bronkoeling.

De heer Bakema van IF Technology (het bureau adviseerde voor 250 systemen en het Katwijkse gemeentehuis was hun veertigste project) liet weten dat de uitgebrachte offerte met f 20.000,- moest worden beknot (het aantal m³/uur ging van 40 naar 35 in overleg met Ketel en de kwaliteit bleef hetzelfde). Hij gaf aan dat bronkoeling twee tot drie seizoenen aanloop nodig heeft maar dat er zeker op minstens 90% kon worden gekoeld. Hij ging uit van 11 °C bij het grondwater. Extra koelmachines

zijn nooit nodig bij dit systeem. Na de oplevering is IF Technology uit het gemeentelijke beeld verdwenen totdat er persberichten over Katwijkse problemen met betrekking tot de klimaatbeheersing in het gemeentehuis verschenen. Hij vroeg zich af of, gezien de ontstane klimaatbeheersingsperikelen, het gemeentehuis misschien meer koelvermogen vraagt en of de problemen zijn ontstaan door berekeningsfouten van adviesbureau Ketel.

Volgens de heer Versteeg had hij tijdens de nieuwbouw niets met de installaties te maken. Na de oplevering werd hij verantwoordelijk gesteld voor het beheer en onderhoud en de contacten met de leveranciers. Hij nam zelf geen contact op met IF Technology of Ketel bij aanhoudende klachten over de bodemopslag maar legde alleen zijn vragen neer bij Massier. Terugkoppeling naar de eigen directe chef is door de heer Versteeg niet gememoreerd. Zijn leereffect is: benut de eigen krachten in de organisatie en vaar niet blind op adviseurs.

De nieuwe projectleider vanaf december 1997, de heer Verburg, rapporteerde aan de wethouder en incidenteel aan zijn directe chef. Een veelgehoorde opmerking over de adviseurs en de architect was: men ging er vanuit dat het wel goed zou zijn.

Wethouder J. van der Plas liet weten met de bodemopslag de heer Vingerling (pleitbezorger van duurzaam bouwen) en Ketel te volgen. Deze keuze werd gehandhaafd om de reeds gedane uitgaven niet teniet te doen. Hij zette ook zijn vraagtekens bij de technische kennis van het gemeentelijk apparaat: het is mogelijk dat het systeem van bodemopslag goed is, maar dat er misschien te snel aan de knoppen wordt gedraaid. Intern zou op dit punt meer aan opleiding moeten worden gedaan. Hij meldde voorts dat het milieubelang voor de doorslag zorgde bij de realisering van de bronkoeling ondanks de meerkosten. Ketel liet weten dat je dom was als je het niet deed.

De heer Van Rooijen, lid van de commissie Nieuwe huisvesting, vond de bodemopslag milieuvriendelijk, wat hem zeer aansprak. Er waren geen twijfels over dit systeem. Hij stelde ook de eigen ambtelijke kennis ter discussie. De beschikbaar gestelde f 28 miljoen was het financiële kader en men kon zich geen tegenvallers veroorloven. Hij verbaasde zich over het feit dat er na de klachten over de bronkoeling geen metingen meer zijn verricht.

De heer T. van der Plas, lid van de commissie Nieuwe huisvesting, had een positieve houding ten opzichte van ABC Bouwmanagement. Hij meldde dat de subsidieregeling bij de bodemopslag een rol speelde.

De heer Van Spronssen liet weten dat Massier onbekend was met de te plaatsen installaties en hij verbaasde zich erover dat Massier later toch een koelmachine bij de bronkoeling heeft aanbevolen. Het is dom geweest om onderhoud aan Massier uit te besteden.

De heer Vingerling, lid van de commissie Nieuwe huisvesting, gaf aan inhoudelijk vertrouwen te hebben in adviesbureau Ketel en bleef achter het idee van bronkoeling staan.

Bevindingen van de onderzoekscommissie

De commissie heeft vastgesteld dat bodemopslag in de tweede helft van 1996 in discussie kwam, in het kader van het Mekwademo-project. De toepassing van bodemopslag wordt enthousiast gepromoot door Ketel. Zeker het milieuaspect en de bijbehorende voorbeeldfunctie als gemeentebestuur naar andere instellingen en organisaties werden mede gedragen door raadsleden die zitting hadden in de commissie Nieuwe huisvesting. De heer Hoogendoorn van ABC Bouwmanagement heeft tijdens de hoorzittingen gezegd kritisch te hebben gestaan tegenover dit idee. Hij heeft ook gezegd dat ABC Bouwmanagement over bodemopslag inhoudelijk niet voldoende op de hoogte was, zoals ook al uit het dossier bleek⁸⁶. De commissie is van oordeel dat ABC Bouwmanagement op dit punt onvoldoende invulling aan de opdracht van de gemeente heeft gegeven. Anderzijds bevreedt het de commissie dat de gemeente, in de persoon van de projectleider, ABC Bouwmanagement kennelijk gedurende de discussie over de bodemopslag niet heeft aangesproken op de rol als technisch counterpart voor Ketel.

De commissie Nieuwe huisvesting heeft bewust gekozen voor koudeopslag in plaats van conventionele koeling. Hierdoor was een extra krediet nodig van f 296.000. De koelmachine was

hierbij vervallen. Een kritische discussie of advies of het terecht was dat de koelmachine als stand-by kon vervallen, heeft de onderzoekscommissie niet kunnen vaststellen.

De opmerkingen van de heer Holten van Huijsman & Van Muijen, die in 2001 het klimaatbeheersingssysteem heeft onderzocht, dat niet of te weinig is nagedacht over het op peil brengen van de kennis die nodig is voor een zorgvuldige monitoring en een goed beheer van de bodemopslag, en het aanwijzen van een hiervoor verantwoordelijke in de organisatie, onderschrijft de commissie. Het ontbrak de gemeente aan de juiste middelen en procedures. Dit loopt als een rode draad door de verhoren heen. Uit geen van de stukken is gebleken dat het structurele onderhoud, vanwege de inhoud of vanwege het kostenaspect, aan de orde is geweest bij de advisering en de besluitvorming over de keuze voor de bodemopslag. Hierdoor is het mogelijk dat het systeem niet in de juiste balans is gebracht. In ieder geval bemoeilijkte het gebrekkige beheer de diagnose en de oplossing van problemen met de klimaatbeheersing in een later stadium. De vraag die de commissie zich stelt is of de constatering van klachten en de aanpak om deze te bestrijden wel door alle betrokken geledingen in de gemeentelijke organisatie zijn opgepakt.

Bij de aansluiting van de koeling van de voorbouw op de bodemopslag, zoals gesuggereerd in de stukken, is naar het oordeel van de commissie onvoldoende aandacht geschonken aan de consequenties voor het totale klimaatbeheersingssysteem. Overigens bevreemdt het de commissie dat de voorbouw volgens de heer Teijgeler wel gekoppeld is aan de bodemopslag, maar dat in de praktijk alleen een traditionele koelmachine wordt gebruikt.

Conclusie

De externe advisering rondom de aanschaf van het bodemopslagsysteem voor de nieuwbouw is naar de mening van de onderzoekscommissie te beperkt geweest: belangrijke elementen als het al of niet bijplaatsen van een koelmachine en tijdige aandacht voor monitoring en beheer zijn buiten beschouwing gebleven.

De ambtelijke advisering was zeer afhankelijk van de externe adviseurs. De commissie acht dit op dit specifieke terrein begrijpelijk, maar meent dat een kritischer houding gepast zou zijn geweest.

Het belang dat de raad hechtte aan de milieuaspecten heeft bij de besluitvorming rondom de bodemopslag voor de nieuwbouw voorrang boven alles gekregen. Het college heeft zich bij zijn besluitvorming in grote mate door de mening van de raad laten leiden.

3. De aanschaf van de koelmachine

Inleiding

Advisering en besluitvorming rondom de aanschaf van de koelmachine in juli 2001 (als onderdeel van de definitieve oplossing) staan in dit hoofdstuk centraal. De aanhoudende klachten over de klimatologische werkomstandigheden nopen het college om in 2001 voorstellen voor definitieve oplossingen te vragen, eerst intern, daarna extern. Vooruitlopend op de definitieve oplossing besluit het college op 2 juli 2001 een koelmachine aan te schaffen.

Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming

Van kinderziektes naar echte problemen

Het nieuwe gemeentehuis wordt op 23 oktober 1998 opgeleverd. De lijst van geconstateerde gebreken vermeldt tussen vele punten: "Zonwering bouwdeel E (vliesgevels) aanbrengen (...) D1.02 Te warm op kamer (...) Bij voorraadopslag zonwering aanbrengen (...) Klimaatregeling nog niet optimaal"⁸⁷. De onderhouds- en servicetermijn van de bouwkundige onderdelen en voor de elektrotechnische- en werktuigkundige installaties bedraagt 12 maanden. Na de renovatie van de oudbouw vindt de opening van het gehele gebouw in september 1999 officieel plaats.

De Ondernemingsraad leest in de besluitenlijst van B&W dat het college de tropenregeling intrekt. Op 30 maart 1999 schrijft de Ondernemingsraad dat hij de redenering achter het intrekken kan onderschrijven, maar "wel met een voorbehoud, namelijk dat de koeltechniek op tijd beschikbaar is en doet wat wij er van verwachten: de temperatuur in de werkvertrekken van de centrale nieuwbouw op een aanvaardbaar niveau houden"⁸⁸.

Al in de eerste zomer komen er klachten. De kernwerkgroep Nieuwe Huisvesting begint op 7 juli 1999 de vergadering met het punt koeling. De heer Kuiper van Massier is speciaal voor deze vergadering uitgenodigd. "In de afgelopen weken is gebleken dat de koeling niet of niet naar behoren werkt. Bij de gemeente is de gedachte ontstaan dat er meer problemen zijn dan de 'normale' inregelproblemen"⁸⁹. Wethouder J. van der Plas vraagt "of er soms structureel iets mis is met de installatie". De heer Kuiper geeft aan dat het inregelen nog gaande is, dat IF Technology komt controleren en dat Ketel op 14 juli 1999 de totale installatie zal testen. Hij geeft desgevraagd aan "dat hij vertrouwen heeft in het systeem en dat er geen klachten zijn richting genoemde adviseurs". Verder is hij van mening "dat de gemeente intern moet aangeven waartoe het koelsysteem in staat is. Op die wijze worden te hoge verwachtingen voorkomen". ABC Bouwmanagement meldt "dat tijdens het overleg tussen installateur en adviseurs op 5 juli jl. geconstateerd is dat de bronnen goed werken en dat Massier voor 95% gereed is. Ook is tijdens het overleg gesproken over het condensprobleem van de koelplaten. De afstelling van het systeem is een gevoelige zaak".

Wethouder J. van der Plas geeft tijdens een vergadering van de commissie Nieuwe huisvesting op 18 augustus 1999 aan "dat er nog aan het systeem gewerkt wordt. Hij is van mening dat de klachten binnenkort verholpen zijn. Er komt nog een instructiebijeenkomst voor de interne dienst"⁹⁰. Op 11 augustus heeft de gemeentelijke projectleider, de heer B. Verburg, al andere vragen uit de raad beantwoord. De heer Verburg stelt in de beantwoording "dat de koeling van het gemeentehuis redelijk werkt. De problemen die aanvankelijk optraden bleken hoofdzakelijk het gevolg van het dichtstaan van een klep in het retourluchtkanaal. Op 19 juli was dat ontdekt en verholpen. (...) Uit de gegevens blijkt in ieder geval dat er voldoende koelcapaciteit aanwezig is"⁹¹.

In februari en maart 2000 vindt regelmatig overleg met Massier plaats over te koude en te warme ruimten, alsmede met de aannemer over (mogelijk) aan te brengen zonwering. In mei 2000 is er tussen Massier en Ketel contact over aanvullingen c.q. aanpassingen aan de 'installaties Raadhuis'⁹².

Het college besluit op 25 mei 2000 net als in 1999 de Tropenwerktijdregeling Katwijk vast te stellen, want "De klimaatbeheersingsinstallatie functioneert nu nog niet optimaal"⁹³. Op 16 juni 2000 verzoekt het college de Ondernemingsraad om instemming met dit voorgenomen⁹⁴. De Ondernemingsraad geeft in zijn reactie uiting van grote ergernis over oude klachten in de nieuwe huisvesting en gaat alleen akkoord voor het jaar 2000 onder voorwaarde van een structurele oplossing⁹⁵.

De commissie Nieuwe huisvesting bespreekt op 29 mei 2000 nog uit te voeren verbeterpunten. Over het punt 'aanvullende regeling koeling/verwarming nieuwbouw' geeft wethouder J. van der Plas aan "dat dit punt te maken heeft met mogelijk aanvullende maatregelen om de koeling en de verwarming nauwkeuriger te kunnen doseren. Door de installateur wordt momenteel onderzocht welke aanvullende maatregelen het beste resultaat geven"⁹⁶. Op 15 augustus 2000 gaat het college akkoord met het afsluiten van het krediet voor de nieuwbouw van het gemeentehuis en het instellen van een 'voorziening voor optionele werken', waarin het restantkrediet wordt gestort. In de achterliggende nota⁹⁷ wordt nogmaals vermeld dat boven op het oorspronkelijke krediet van f 28 miljoen, de raad in oktober 1997 f 296.000 voor de bodemopslag en in december 1998 f 450.000 voor de koeling van de voorbouw beschikbaar heeft gesteld. Er resteert nog ruim f 617.000, maar er zijn nog zaken die verbetering behoeven, zoals bijvoorbeeld "de koeling/verwarming van de nieuwbouw. Een deel van de klachten behoort overigens thuis bij de aannemer/installateur en zal ook door hem worden verholpen. (...) Op dit moment wordt door de afdeling BFZ ten aanzien van punt 7 (aanvullende regeling koeling/verwarming nieuwbouw) nog overleg gepleegd met de installateur over de ingediende offerte. Gebleken is dat voor een optimalere klimaatbeheersing het geraamde bedrag lang niet voldoende is. Ook wordt de ontwerper van het huidige systeem nog ingeschakeld bij de beoordeling van de offerte en de daarin aangegeven aanpassingen. Nagegaan moet worden of de door de installateur opgegeven maatregelen gewenst en toereikend zijn om de klachten te verhelpen. Na afronding van dit overleg volgt het eerder genoemde separate advies aan uw college". Punt 13 (uitbreiding buitenzonwering ter plaatse van de receptie, centrale balie en burgemeester) wordt door het college en de commissie Nieuwe huisvesting geaccordeerd. Bij de kamer van de burgemeester wordt zonwering aangebracht. In de vergadering van 31 augustus 2000 stemt de gemeenteraad in met het "storten van het batig saldo in een voorziening 'Optionele werken'"⁹⁸. Wethouder J. van der Plas bevestigt "dat de commissie Nieuwe huisvesting over de besteding van het restant mag adviseren"⁹⁹. De problemen met de klimaatbeheersing komen niet ter sprake.

Twijfel over bronnen en installaties

De kerngroep Nieuwe huisvesting bespreekt op 4 oktober 2000 de werking van het ventilatie- en koelsysteem. Afsproken wordt dat ABC Bouwmanagement Ketel schriftelijk zal verzoeken aan te geven of de huidige installaties voldoen aan bestek en tekeningen. Het verslag meldt vervolgens: "De klachten zijn bij Massier en Ketel bekend. Massier heeft een offerte uitgebracht om de klachten te verhelpen. De totale kosten komen op ca. f 450.000 en bestaan o.a. uit het aanbrengen van een koelmachine om het tekort aan capaciteit van de koudebronnen te compenseren. Ketel heeft mondeling aangegeven het pakket van maatregelen niet nodig te vinden. Partijen zullen hiervoor in overleg moeten treden met de gemeente. Vooralsnog wordt eerst de reactie van Ketel afgewacht inzake de [door ABC Bouwmanagement te sturen] brief"¹⁰⁰. Het aanpakken van Massier of Ketel staat wel geagendeerd, maar hierover maakt de kerngroep verder geen afspraken.

Een koelmachine als eerste stap naar een definitieve oplossing

Het college besluit op 27 maart 2001 over het voorstel tot besteding van het restantkrediet nieuwbouw gemeentehuis¹⁰¹. In de notitie bij dit besluit staat over de eerder genoemde verbeterpunten vermeld: "Punt 7 ad f 50.000 is opgenomen in een nieuwe post 31 'klimaatbeheersingsmaatregelen, uitgebreide aanpassing verwarmings- en koelingsinstallatie', met een raming van f 800.000. Punt 13 wordt eveneens afgesloten en opgenomen in post 32 'Zonwerende maatregelen vliesgevels etc'". Hiervoor wordt een bedrag van f 500.000 geraamd.

De commissie Nieuwe huisvesting bespreekt het besluit met de bijlagen op 19 april 2001. De heer Versteeg geeft een uitgebreide toelichting: "Het probleem dat de nieuwbouw niet genoeg koelt is terug te voeren tot de hogere temperatuur van het bronwater. Om onafhankelijk te zijn van de bronnen wordt de installatie van een koelmachine overwogen. Inmiddels zijn daarvoor offertes opgevraagd (...)"¹⁰². Verder meldt hij: "dat gebleken is dat destijds tijdens de bezuinigingsronde voorzieningen zijn

geschrapd op het gebied van de regeling en de zonering". Hierover merkt burgemeester Van Wouwe op "dat bij de destijds gehouden bezuinigingsronde gezegd is dat er niet ingeleverd mocht worden op de kwaliteit". Over de post zonwerende maatregelen zegt de heer Versteeg ten slotte "dat er met de uitvoering van dit punt ook een groot bedrag gemoeid zal zijn". Wethouder J. van der Plas kondigt de commissie op beide terreinen nadere adviezen aan. De financiële gevolgen van de verschillende opties voor een koelmachine zet de heer Versteeg op 25 juni 2001 in een interne notitie uiteen¹⁰³. Een koelmachine kopen kost f 188.000 en dit is financieel beter dan huren. Hij adviseert dus een koelmachine te kopen. Op 26 juni 2001 meldt wethouder J. van der Plas dit in het college en neemt het college dit advies over. Twee dagen later stuurt het adviesbureau Huisman & Van Muijen, die een second opinion uitvoert (zie nadere toelichting hierover in het volgende hoofdstuk), een fax ter ondersteuning van de aanschaf en verzekert daarin: "De ingeblazen luchttemperatuur in kantoorruimten zal hierdoor circa 7 °C verlagen. De ruimtetemperatuur zal hierdoor afhankelijk van interne koellast aanmerkelijk verlagen"¹⁰⁴. Op 9 juli 2001 vergadert de commissie Nieuwe huisvesting over het voorstel voor deze tussentijdse oplossing in een extra zitting. Wethouder J. van der Plas licht de reden voor de extra vergadering toe: "Gezien de temperatuursproblemen in het gebouw doet B&W het voorstel om thans een koelmachine te kopen en deze koelmachine aan te sluiten op de bestaande luchtbehandelingskast van de nieuwbouw. Hiermee wordt de garantie verkregen dat de in te blazen lucht voldoende gekoeld wordt. (...) De koelmachine zal tijdelijk worden geplaatst in de parkeergarage. Overigens zal de koelmachine worden ingepast in het definitieve advies inzake de klimaatbeheersingsmaatregelen"¹⁰⁵. De commissie Nieuwe huisvesting gaat akkoord met de aanschaf en de spoedige plaatsing van de koelmachine.

Opvattingen van betrokkenen

Betrokkenen gaven tegenstrijdige berichten over de effectieve werking van de koelmachine: volgens de heer Méjan werkt de in 2001 geplaatste machine niet effectief, terwijl de heer Mollema dacht dat hij wel goed werkte.

Volgens Massier is overleg geweest met Ketel over klachten over de klimaatbeheersing en het voorstel van Massier om koelmachines te plaatsen. Ketel zou het niet nodig vinden. Volgens de heer Van Spronssen van Ketel heeft na de oplevering echter niemand van zijn organisatie contact gehad met de gemeente over eventuele problemen. Hij moest de klachten horen van Huisman & Van Muijen die in het kader van hun onderzoek naar het klimaatbeheersingssysteem in mei of juni 2002 telefonisch contact opnam. Tijdens de zitting gaf de heer Van Spronssen aan dat het normaal is dat je de koelmachine inlevert bij toepassing van bronkoeling. Het duurt 3 tot 4 jaar voordat je effect ziet.

Massier reageerde verbaasd op het voorstel in het faxbericht van de heer Holten van Huisman & Van Muijen van 28 juni 2001, dat door de koelmachine de ingeblazen lucht in de kantoorruimten met circa 7 °C zou dalen. De heer Holten gaf op de zitting aan, dat het nuttig effect van de koelmachine verminderde door de lange weg vanuit de bestaande bouw naar de nieuwbouw. Een kopie van het faxbericht aan de gemeente werd overigens naar Massier gestuurd.

De heer Van Spronssen van Ketel meldde aangeboden te hebben een onderhoudsbestek te maken. Volgens hem is dat tegenwoordig normaal. Zowel van ambtelijke zijde als van de zijde van ABC Bouwmanagement vond met dat niet nodig. De heer Van Spronssen was weinig lovend over "CV-monteur Massier".

De heer Bakema van IF Technology voelde zich verantwoordelijk voor het systeem en was zeer verbaasd dat hij pas in mei 2002 van de problemen hoorde tijdens een telefonisch contact met Huisman & Van Muijen. In Nederland zijn er al veel systemen. Veel systemen hebben onbalans, maar dit heeft nooit geleid tot grote problemen.

Volgens de heer Versteeg was Ketel de adviseur, zodat door hem geen contact was gelegd met IF Technology. Volgens hem was Ketel niet oplossingsgericht, maar Massier wel. Ketel heeft niets gedaan om de klachten te verhelpen. Volgens de heer Verburg was bij Ketel tijdens de bouw "eerder sprake van een raadvrage dan van een raadgevend adviesbureau".

Massier heeft een onderhoudscontract. Er is een on-line verbinding met het systeem voor de registratie van watergegevens. Volgens de heer Holten van Huisman & Van Muijen wordt de

koude/warmte balans niet goed of helemaal niet beheerst. Het systeem kreeg niet de aandacht die het behoorde te krijgen door gebrek aan belangstelling en deskundigheid van de desbetreffende mensen. De aandacht voor de bronnen is minimaal.

Uit diverse zittingen blijkt dat in 2001 de ambtenaren en de politiek zich bewust waren van het feit dat er geen sprake meer kon zijn van kinderziekten, maar dat er een reëel probleem was. Wethouder Van der Plas en de heer Versteeg gaven aan: voor de zomer 2001 moest er werkelijk iets worden gedaan en wel als onderdeel van de integrale aanpak.

Volgens de leden van de commissie Nieuwe huisvesting informeerden zij hun fracties. Na de aankondiging van het rapport van Huisman & Van Muijen (in juli 2001) is er geen overleg meer geweest binnen de commissie Nieuwe huisvesting. Reacties van leden van de commissie Nieuwe huisvesting: we hoorden niets meer. De commissie Nieuwe huisvesting ging als een nachtkaarsje uit. De leden menen nu dat ze stringenter op een vervolg hadden moeten letten. Er is geen officieel einde van de commissie Nieuwe huisvesting. Niet duidelijk is of de leden de notulen van de vergadering van juli 2001 hebben ontvangen.

Bevindingen van de onderzoekscommissie

De onderzoekscommissie heeft niet kunnen achterhalen of ABC Bouwmanagement in oktober 2000 Ketel ter verantwoording heeft geroepen, en zo ja, of Ketel hierop heeft gereageerd.

In maart 2001 was al bekend dat het bij de verbetering van de klimaatbeheersing om significante bedragen ging.

ABC Bouwmanagement heeft zich afstandelijk gehouden en in de periode dat het nog betrokken was bij de afwikkeling van de nieuwbouw, heeft ABC Bouwmanagement zich hoofdzakelijk ingespannen de klachten over de klimaatbeheersing bij anderen neer te leggen zonder zelf met eigen expertise te trachten oplossingen aan te dragen.

Ketel heeft zich in het begin wel bemoeid met de klachten maar toonde een passieve houding als het gaat over het vervolg. Een actieve terugkoppeling is niet te bespeuren. Dit is wellicht geprobeerd door het aanbieden van een onderhoudsbestek, hetgeen door de gemeente niet is geaccepteerd.

De heer Van Spronssen is weinig lovend over "CV-monteur Massier". Deze visie is niet bevorderlijk voor het gezamenlijk zoeken naar een optimale oplossing van de problemen.

Massier heeft het eerste jaar na oplevering op basis van de garantiebepalingen en daarna als gecontracteerde onderhoudsdienst getracht oplossingen aan te dragen voor de klachten. Ketel (direct betrokken bij de aanleg van de bronkoeling) is door Massier echter niet voldoende geconsulteerd bij het onderzoeken van het onvoldoende functioneren van het systeem. IF Technology heeft aangegeven zelfs in het geheel niet te zijn geconsulteerd. Tevens lijkt de ervaring van Massier met het onderhoud van bodemopslagsystemen gering.

Na de realisatie van het klimaatbeheersingssysteem is er niet zorgvuldig met het systeem omgegaan. Er is niet goed geanticipeerd op de klachten. Eindverantwoordelijken, politiek en ambtelijk, hebben lang de klachten onderschat.

Tot de aanschaf van de koelmachine is besloten zonder kwantitatieve onderbouwing van de oorzaken van de problemen. Het advies van Massier, en later bevestigd door Huisman & Van Muijen, was gebaseerd op aannames, zonder dat nader onderzoek was verricht naar de werkelijke reden van de problemen bij de bronkoeling. Met betrekking tot de uitgave van f 188.000 heeft het college gespeculeerd op een latere nuttige toepassing van de koelmachine. Dit gebeurde evenwel na instemming van de commissie Nieuwe huisvesting.

Uit de presentatie van Huisman & Van Muijen in april 2002 voor een delegatie uit B&W en enige ambtenaren is gebleken dat dit bureau beperkte ervaring had met bronkoeling.

Ondanks bezwaren van Ketel, wordt de door Massier voorgestelde extra koelmachine toch aangeschaft. De onderzoekscommissie heeft geen schriftelijke vastlegging van dit standpunt van Ketel gezien, terwijl de heer Van Spronsen van Ketel tijdens de hoorzitting stellig aangaf dat Ketel na de oplevering geen contact meer heeft gehad over mogelijke problemen. De commissie heeft tijdens de hoorzittingen tegenstrijdige berichten vernomen over het functioneren van de koelmachine.

De ambtelijke betrokkenheid van hoog tot laag was uiterst miniem tijdens het gehele traject. Men gaf zich over aan de ingehuurd adviseurs en vond het kennelijk niet nodig kritische vragen te stellen. Men miste de doortastendheid om zaken voor het voetlicht te krijgen.

Als een disfunctioneren van het klimaatbeheersingssysteem daadwerkelijk de oorzaak was van de problemen die door de medewerkers werden ervaren, had het college de oorspronkelijke adviseurs nadrukkelijker en vasthoudender op hun aansprakelijkheid moeten wijzen. Contractueel was het gehele project gebaseerd op standaardcondities en voorwaarden van de branches van betrokken disciplines. Van enige kritische condities met betrekking tot garanties en aansprakelijkheid was geen sprake.

Conclusie

De externe advisering rondom de aanschaf van de koelmachine in juli 2001 is naar de mening van de onderzoekscommissie van onvoldoende kwaliteit geweest: de adviseurs over de aanschaf van de koelmachine hadden onvoldoende kennis van bodemopslag en de oorspronkelijke ontwerper en adviseur, IF Technology, is niet betrokken bij dit voorstel om, vooruitlopend op een definitieve oplossing, een koelmachine in het systeem in te passen. Met name in deze fase is een gebrek aan communicatie opgevallen tussen betrokken adviseurs.

De ambtelijke advisering was reactief en weinig kritisch.

De besluitvorming rondom de aanschaf van de koelmachine is in het college en in het voortraject door de verantwoordelijk portefeuillehouder volgend geweest. Het besluit tot aanschaf is uiteindelijk snel genomen, maar kennelijk meer onder druk van de temperatuursproblemen (symptoombestrijding) dan op basis van een grondige analyse van de problemen.

Ondanks de toezeggingen van de adviseurs over verbeteringen ten gevolge van deze aanschaf heeft de commissie, in verband met tegenstrijdige uitspraken, niet kunnen vaststellen dat deze verbeteringen daadwerkelijk zijn opgetreden.

4. Op weg naar definitieve klimaatbeheersingsmaatregelen

Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de vraag hoe de advisering en de besluitvorming rondom het in mei 2002 aangeboden voorstel voor de gefaseerde definitieve klimaatbeheersingsmaatregelen zijn verlopen. De discussie over definitieve oplossingen voor de problemen met het klimaat in het gemeentehuis loopt sinds het voorjaar van 2001.

Feitelijke weergave van advisering en besluitvorming

De ambtelijke nota waar het college op 27 maart 2001 over spreekt, kondigt onder andere een separate nota aan over de totale problematiek van het klimaatbeheersingssysteem¹⁰⁶. Op 8 mei 2001 komt deze nota in het college¹⁰⁷. De nota geeft een evaluatie van het functioneren van de klimaatbeheersing en maakt melding van de bezuinigingen van f 412.660 (€ 187.257) op de werktuigbouwkundige installaties. Ambtelijk wordt voorgesteld een krediet van € 422.015 voor het uitvoeren van diverse aanpassingen aan het klimaatbeheersingssysteem van het raadhuis beschikbaar te stellen. B&W besluiten de nota aan te houden. Gezien de forse bedragen wil het college eerst een second opinion.

Het advies van de afdeling BVG om het installatietechnisch adviesbureau Huisman & Van Muijen de opdracht voor de second opinion te geven neemt het college op 22 mei 2001 over. Het bureau stelt als plan van aanpak de volgende twee fasen voor: "1. Inventarisatie en advisering over het huidige functioneren van de primaire installaties van de klimaatbeheersing zijnde verwarming, koeling en luchtbehandeling. 2. Advisering over de specifieke problemen op de decentrale locaties in het gebouw. In deze fase wordt óók de advisering van de bouwfysische problematiek van de zonwering opgenomen (...)"¹⁰⁸. Op 9 juli 2001 vergadert de commissie Nieuwe huisvesting in vervolg op de afspraak van 19 april 2001, waarbij door de voorzitter was toegezegd dat twee posten over de klimaatbeheersing nog apart in de commissie aan de orde zouden komen. Wethouder J. van der Plas deelt mee: "Inmiddels is het advies van de afdeling BVG inzake de klimaatbeheersingsmaatregelen opgesteld en in B&W besproken. B&W heeft mede gelet op de aangegeven kosten ad f 930.000 [€ 422.016] besloten om een second opinion te vragen bij een onafhankelijk adviesbureau. (...) Het advies wordt in september a.s. verwacht"¹⁰⁹.

De eerste fase van de second opinion komt gereed op 10 juli 2001¹¹⁰. Huisman & Van Muijen concludeert dat het bronsysteem niet functioneert. Het rapport stelt: "Als gevolg van het onvoldoende opladen van de koude bron tijdens de winterperiode in het bodemopslagsysteem is de temperatuur van het voor koeldoeleinden beschikbare bronwater, waarvoor een ontwerptemperatuur van 9 °C is voorzien, aan het begin van het zomerseizoen inmiddels opgelopen tot ca. 14,5 °C. (...) Daarnaast is een oorzaak dat door onvoldoende monitoring van de opgeslagen en uitgehaalde hoeveelheden energie er geen inzicht is in de beschikbaarheid van koude in het bronsysteem. Een mogelijke derde oorzaak is te vinden in de onbalans van koude energie behoefte en warme energie behoefte". Geadviseerd wordt om "een koelmachine van 138 kW in het gekoeldwatercircuit in te koppelen" en een meer gecontroleerde koude en warmte balans bij te houden.

Op 15 januari 2002 stelt Huisman & Van Muijen een tussentijdse rapportage op¹¹¹. Allereerst geeft de rapportage aan dat sinds juli 2001 aan oplossingen is gewerkt door "Aanbrengen van extra koelcapaciteit door koelmachine" en "Beheer en onderhoud aan bronkoeling te doen zodat bekend zou worden hoe deze zou kunnen functioneren". Hierop volgt een noodkreet "dat de benodigde koelcapaciteit voor aanstaande zomer niet meer geladen kan worden", want "In de periode november – heden is aan capaciteit slechts 1/6 van de benodigde capaciteit geladen en wel op een te hoog temperaturniveau". Huisman & Van Muijen concludeert dat er voor de zomer moet worden ingegrepen en adviseert een goed automatisch zonweringsysteem en een tweede koelmachine aan te schaffen. De totale investeringen hiervoor bedragen € 550.000. Tevens wordt geadviseerd om de koude bronnen geheel uit te schakelen omdat ze niet geladen kunnen worden en te gecompliceerd opgebouwd zijn. In een aanvulling staat het advies "Aangezien momenteel de bronnen niet geladen kunnen worden en de installaties te gecompliceerd opgebouwd zijn, zelfs voor extreem beheer, is er

slechts een mogelijkheid namelijk de bronnen uitschakelen als koelopwekking en overgaan naar koelmachines"¹¹².

De advisering van Huisman & Van Muijen leidt op 18 februari 2002 tot een nieuwe ambtelijke nota¹¹³. Deze bevat de bevindingen van de second opinion en de aangepaste en uitgebreide versie van de voor de second opinion aangehouden nota. Het ambtelijke advies luidt onder andere "de gemeenteraad te adviseren een krediet beschikbaar te stellen van € 536.500 voor het aanpassen van de installaties van de klimaatbeheersing" als onderdeel van een in drie jaren gefaseerd totaalkrediet van € 990.000. Het krediet voor de eerste fase is grotendeels bestemd voor een koelinstallatiesysteem en buitenzonwering. Tevens wordt geadviseerd om "in te stemmen met de nota en deze aan te bieden aan de commissie Nieuwe Huisvesting en de commissie FWPE". Het college bespreekt de nota op 19 februari 2002 en neemt het volgende besluit: "1. verzoeken om nader advies over uitgangspunten klimaatbeheersing; 2. verzoeken om voorstel te maken om zonwering voor vleugel E zo mogelijk gedekt uit restant krediet nieuwe huisvesting; 3. nader onderzoeken of en in hoeverre adviseur en leverancier aansprakelijk gesteld kunnen worden voor niet (goed) functioneren van aangelegde installaties; 4. op basis van nadere advisering nieuw voorstel bereiden". Op 11 april 2002 bespreekt het college de beantwoording van de op 19 februari 2002 gestelde vragen en besluit onder andere "Vooruitlopend op een goed functionerend totaal-klimaatbeheersingssysteem, aan gemeenteraad krediet vragen voor in ieder geval het uitvoeren van de voorstellen m.b.t. buitenzonwering (D1+2)"¹¹⁴. In het kredietvoorstel voor de raad, waartoe het college op 7 mei 2002 besluit, staat ook het krediet voor de buitenzonwering kantoorruimten nieuwbouw opgenomen¹¹⁵. De raadscommissie Middelen en Bedrijvigheid behandelt dit voorstel op 21 mei 2002, voorafgegaan door een korte presentatie door Huisman & Van Muijen. De commissie voelt zich overvallen door de voorstellen, maar adviseert in verband met de naderende zomer behandeling in de raadsvergadering van 30 mei 2002. De raad besluit een onderzoek naar de gang van zaken in te stellen en bij gebrek aan steun neemt het college het voorstel terug.

Opvattingen van betrokkenen

De heer Bakema van IF Technology kon zich niet voorstellen dat het systeem met de bronkoeling niet werkt. Hij kon zich ook niet voorstellen dat nu door Huisman & Van Muijen geadviseerd wordt om het systeem af te sluiten en alsnog koelmachines te plaatsen. Bij problemen is over het algemeen vrij snel te controleren wat niet werkt en waar problemen zijn. Metingen aan de bron zijn op korte termijn te verrichten wat watertemperatuur, mogelijke storingsen, etc. betreft. Hij gaf aan zich verantwoordelijk te voelen voor het systeem en is zeer verbaasd dat hij pas in mei 2002 van de problemen hoorde tijdens een telefonisch contact met Huisman & Van Muijen. In Nederland zijn er al veel systemen. Vele systemen hebben onbalans, maar dit heeft nooit geleid tot grote problemen. Sinds de oplevering en tot het telefonisch contact in mei 2002 is IF Technology niet meer benaderd door Ketel, Massier of de gemeente.

Tussen de bedrijven Massier en Ketel is vanaf eind 2000 geen contact meer geweest, volgens de heer Teijgeler van Massier. Ook toen er problemen waren met de bodemopslag vond de heer Teijgeler het niet nodig om contact op te nemen met IF Technology.

Volgens de heer Van Spronsen van Ketel heeft na de oplevering niemand van zijn organisatie contact gehad met de gemeente over eventuele problemen. Tevens stelde hij dat het bureau Huisman & Van Muijen goed bekend staat. De conclusie om de bronkoeling weg te doen was volgens hem te snel getrokken. Het gaat hier om een kwetsbaar systeem waarbij monitoring van groot belang is. Huidige oplossingen bestempelde hij als symptoombestrijding. Hij geloofde meer in goedkopere oplossingen als het uitbreiden van de bezuinigde koelconvectoren.

Volgens de heer Holten van Huisman & Van Muijen wordt de balans tussen koude en warmte niet goed of helemaal niet beheerst. Het systeem kreeg niet de aandacht die het behoorde te krijgen door gebrek aan belangstelling en deskundigheid van de betrokkenen. De aandacht voor de bronnen is minimaal geweest. In vijf jaar is het systeem nauwelijks beheerd. Tevens is er meer vraag ontstaan bij te weinig capaciteit.

Tot het uitvoeren van de second opinion werd door het college besloten omdat de investering die in de ambtelijke nota werd voorgesteld aanzienlijk was, aldus voormalig wethouder J. van der Plas. Er werd verwacht dat Huisman & Van Muijen met een goedkoper voorstel zou komen. Ook voor hem was de

uiteindelijke rapportage, die pas in februari 2002 verscheen, een flinke schok. Het college heeft de rapportage en de nota niet aan de commissie Nieuwe huisvesting voorgelegd omdat het college het ambtelijk advies niet accepteerde. Er bestonden namelijk nog enkele vraagtekens. Deze waren tevens aanleiding om het geheel over de verkiezingen heen te tillen.

Volgens burgemeester Wienen had het college er geen goed gevoel bij om dit punt zo vlak voor de verkiezingen te agenderen. Er stonden namelijk nog enkele vragen open, waaronder de afschrijving van het systeem, de extra luxe van het vervangend systeem en de hoogte van het restant krediet. Na deze nota werd het stil, tot ongenoegen van de heer Wienen. Hij wist niets af van het bestaan van de commissie Nieuwe huisvesting.

De antwoorden die in april 2002 in de vervolgnota op de ambtelijke nota van februari 2002 werden gegeven waren onvoldoende. Uit een aanvullend gesprek met het bureau Huisman & Van Muijen concludeerde hij dat er andere ontwerpen waren gehanteerd en dat men geen ervaring had op het gebied van bodemopslag. Het verhaal betreffende de (automatische) zonwering was wel goed onderbouwd. Vandaar het voorstel om dit naar voren te halen.

Bevindingen van de onderzoekscommissie

De onderzoekscommissie is van mening dat de informatievoorziening door het college aan de raad na de laatste bijeenkomst van de commissie Nieuwe huisvesting gebrekkig is geweest. In februari 2002 had het college de rapportage van Huisman & Van Muijen met de commissie of met de raad moeten bespreken. Dit is immers ook eerder gedaan, in een tussentijdse situatie waarin nader advies werd ingewonnen, informatie door het college werd verstrekt en de stand van zaken werd besproken in de commissie Nieuwe huisvesting. Na de vergadering in juli 2001 is de commissie Nieuwe huisvesting echter niet meer bijeen geroepen.

De commissie constateert besluiteloosheid bij het college wanneer vanaf het voorjaar van 2001 nieuwe onderzoeken steeds hogere kosten aangeven voor het oplossen van de problemen. Tevens lijkt het college in het tweede half jaar van 2001 te weinig aandacht geschonken te hebben aan de voortgang van de second opinion. Hierdoor liet het college zich door de uiteindelijke rapportage onaangenaam verrassen in een bestuurlijk ongunstige periode, zo vlak voor de verkiezingen. Er werd geen proactieve houding getoond.

Het bevreemdt de onderzoekscommissie dat pas in april 2002 bij het college duidelijk wordt dat Huisman & Van Muijen niet veel kennis, kunde en ervaring had met het principe van bodemopslag. Naar het oordeel van de commissie had het college, met alle twijfels over de al ingeschakelde adviseurs, bij de selectie van het bureau voor de second opinion zorgvuldiger te werk moeten gaan.

Toen het voorstel in mei 2002 aan de, grotendeels vernieuwde, raad werd aangeboden, werd het vergezeld door een onhandige presentatie en kreeg het voorstel niet de aandacht die complexe besluitvorming verdient. De commissie Middelen en Bedrijvigheid voelde zich overrompeld door de geleverde informatie. Na deze commissievergadering had men in moeten zien dat dit onderwerp niet rijp was voor besluitvorming. Het college wilde echter een deel van de totaaloplossing naar voren halen. De raad is uiteindelijk niet akkoord gegaan met het voorstel van het college en besloot tot het instellen van de onderzoekscommissie.

Conclusie

De externe advisering leidend tot het in mei 2002 aan de raad aangeboden voorstel voor de gefaseerde definitieve klimaatbeheersingsmaatregelen is naar de mening van de onderzoekscommissie onvoldoende geweest. Met name de rapportage van de tweede fase door Huisman & Van Muijen is summier. Ook zijn de oorspronkelijke adviseurs IF Technology en Ketel te weinig bij de probleemoplossing betrokken.

Bij de ambtelijke advisering mist de commissie een proactieve benadering bij het zoeken naar alternatieven en economisch verantwoorde oplossingen. Externe adviezen worden onverkort overgenomen en vertaald in een ambtelijk advies aan B&W en de raad. Een aansturing vanuit het management heeft de commissie niet kunnen vaststellen.

Het college heeft onvoldoende betrokkenheid tijdens het oplossingstraject getoond, en werd daardoor in februari 2002 geconfronteerd met een conclusie die veel vragen oproep. Het besluit om besluitvorming tot na de verkiezingen uit te stellen was praktisch gezien verantwoord. Het was echter onverstandig om de raad, en de commissie Nieuwe huisvesting in het bijzonder, niet te informeren over de resultaten.

De behandeling van de oplossingen in de commissie Middelen en Bedrijvigheid in mei 2002 is onzorgvuldig geweest. Dit heeft geleid tot uitstel van de besluitvorming en de instelling van de onderzoekscommissie.

Conclusies

Beantwoording van de onderzoeksvragen

- 1a. Het beperken van het krediet voor de nieuwbouw van ruim f 40 miljoen tot f 28 miljoen heeft geen direct effect gehad op het klimaatbeheersingssysteem.
- 1b. De vertaling van het Programma van eisen in de bestekken is onvoldoende kritisch beoordeeld door ABC Bouwmanagement.
ABC Bouwmanagement had zeker bij een richtlijnenbestek meer aandacht moeten schenken aan de afstemming tussen de betrokken disciplines.
Op basis van de nu beschikbare kennis is niet met zekerheid te zeggen dat de bezuinigingen de huidige problemen hebben veroorzaakt.
2. De milieuaspecten waren bij de besluitvorming rondom de bodemopslag van doorslaggevende betekenis.
Een duidelijke onderbouwing over het al of niet plaatsen van een 'stand-by' koelmachine ontbreekt.
3. Het besluit tot aanschaf van de extra koelmachine is genomen zonder ruggespraak met de ontwerper van de bodemopslag, IF Technology, en is ingegeven door symptoombestrijding.
4. Het voor de second opinion geselecteerde bureau, Huisman & Van Muijen, bleek hiervoor niet volledig gekwalificeerd te zijn.
Het ambtelijke apparaat heeft in de beoordeling en de verwerking van externe adviezen weinig toegevoegde waarde gehad, mede veroorzaakt door het gebrek aan een proactieve aansturing van het management.
Onvoldoende toezicht van het college op de voortgang van de second opinion en het niet tijdig informeren van de raad heeft geleid tot grote vertraging in de besluitvorming.

Algemene conclusies

- a. Bij de keuze van adviseurs is de gemeente te weinig kritisch geweest in het beoordelen van de benodigde competenties, o.a. door navraag van referenties, voor de uit te voeren werkzaamheden.
- b. Door een extra zware budgettaire druk zijn veranderingen en aanpassingen gemakkelijk doorgevoerd, zonder een kritische analyse van de consequenties op het geheel.
- c. Bij het opstellen van de organisatorische opzet voor de voorbereiding en uitvoering van dit project, is onvoldoende duidelijkheid gegeven over de volgende punten:
 - Verantwoordelijkheid van elk der partijen.
 - Betrokkenheid tussen partijen met definitie hoe te handelen bij raakvlakken en overlappingsen tussen verantwoordelijkheidsgebieden van partijen. Hierdoor zijn consequenties van wijzigingen in het ene vakgebied soms niet verwerkt in het andere vakgebied.
 - Procedure voor het oplossen van conflicten tussen partijen.
 - Aansprakelijkheden van partijen, met name de aansprakelijkheden welke in aanvulling op standaard voorwaarden dienen te worden overeengekomen om het functioneren van het geleverde zeker te stellen.
 - Een duidelijke definitie van garantiebepalingen en daaruit voortvloeiende consequenties.
- d. De door de gemeente aangestelde bouwcoördinator heeft zich hoofdzakelijk geconcentreerd op projectmanagement en budgetbewaking en zich niet intensief bemoeid met vakinhoudelijke zaken.
- e. De beperkte vakinhoudelijke inbreng van de gemeentelijke organisatie werd teveel overgelaten aan het uitvoerende ambtelijke niveau met onvoldoende kritische begeleiding van het

managementniveau. Dit was van toepassing tijdens de bouw maar vooral bij probleemoplossingen erna.

- f. Na de eerste oplevering van het gebouw en de systemen tonen de uitvoerende en de coördinerende partijen zich niet meer bij het project betrokken en zijn onvoldoende onder druk gezet om de adviserende nazorg en nog uit te voeren werkzaamheden naar voldoening van de opdrachtgever te verzorgen.

Aanbevelingen

Op basis van haar bevindingen en met het oogmerk de conclusies hieruit zoveel mogelijk te laten gelden voor grotere projecten in meer algemene zin, doet de commissie daartoe de volgende aanbevelingen:

- a. De gemeente dient de projectomschrijving zo duidelijk mogelijk te definiëren met specifieke aandacht voor de volgende punten:
 - De randvoorwaarden voor het betreffende project.
 - Een nauwkeurige definitie van het eindresultaat dat de gemeente wil bereiken.
 - Een duidelijke afbakening van verantwoordelijkheden en organisatorische consequenties.
 - Vaststellen van garanties in aanvulling op standaardvoorwaarden.
 - Vaststellen van een budget en hoe om te gaan met positieve en negatieve afwijkingen.
 - Afspraken over de inhoud en frequentie van de voortgangsrapportages.
- b. Binnen haar eigen organisatie dient de gemeente een duidelijk aanspreekpunt aan te stellen met een gedetailleerde taakstelling en afbakening van verantwoordelijkheden en hoe te handelen in gevallen die buiten deze verantwoordelijkheid vallen.
- c. Een gedetailleerde procedure voor het aantrekken van externe adviseurs met speciale aandacht voor onderzoek naar competenties en aansprakelijkheid voor geleverde diensten.
- d. Instellen van een projectteam dat verantwoordelijk is voor het begeleiden van dit proces en de daaruit vloeiende consequenties.
- e. Een procedure voor het informeren van de raad over de kaders welke door de raad dienen te worden vastgesteld.

Omdat van een gemeentelijke organisatie met de omvang van Katwijk niet kan worden verwacht dat zij competent genoeg is om dergelijke grootschalige en gecompliceerde projecten op een professionele manier voor te bereiden en te begeleiden, acht de commissie het van cruciaal belang dat de hiervoor benodigde kennis en ervaring van buiten wordt aangetrokken onder de hierboven omschreven voorwaarden.

Indien gekozen wordt voor het instellen van een ad hoc commissie uit de gemeenteraad, dienen duidelijke afspraken over de communicatie tijdens het project en over het moment van beëindiging te worden gemaakt.

Resumerend beveelt de commissie aan dat de gemeente de nodige organisatorische maatregelen neemt om zeker te stellen dat bovengenoemde aanbevelingen worden geïmplementeerd en dat bij grotere/kritische projecten een goede voortgangscntrole en interne coördinatie wordt toegepast.

Specifiek voor het oplossen van de huidige klimaatbeheersingproblematiek beveelt de commissie aan om op zo kort mogelijke termijn de oorspronkelijke adviseurs van de klimaatbeheersing in een gezamenlijk overleg bij de probleemoplossing te betrekken, onder verantwoordelijkheid van het college.

Bijlagen

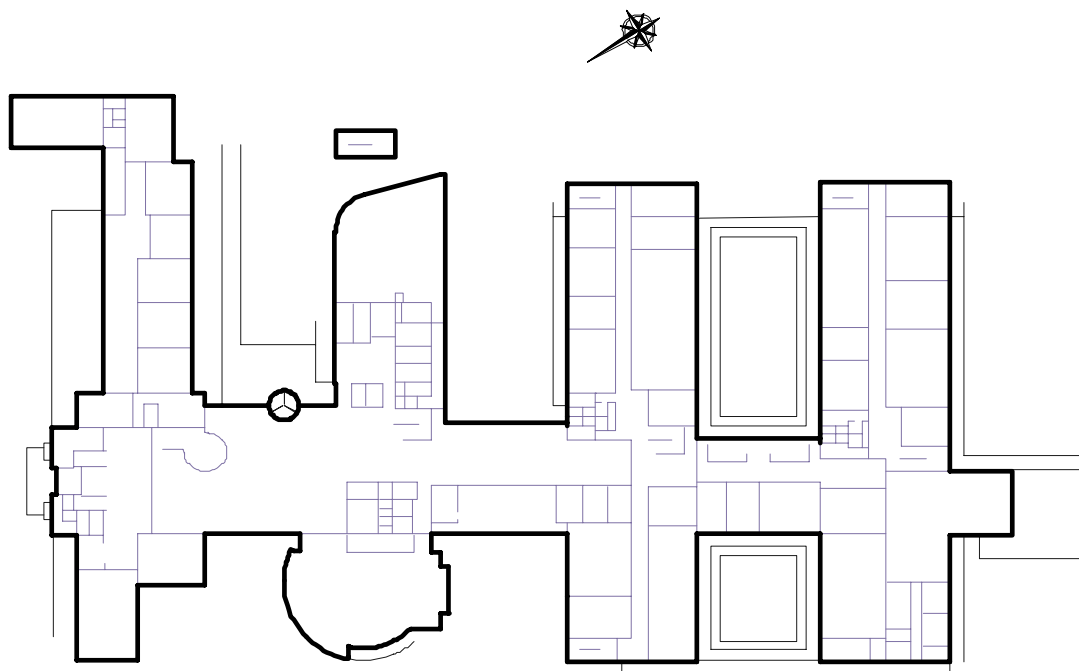
Overzicht van gehoorde getuigen

Onderstaande 19 personen zijn door de onderzoekscommissie gehoord:

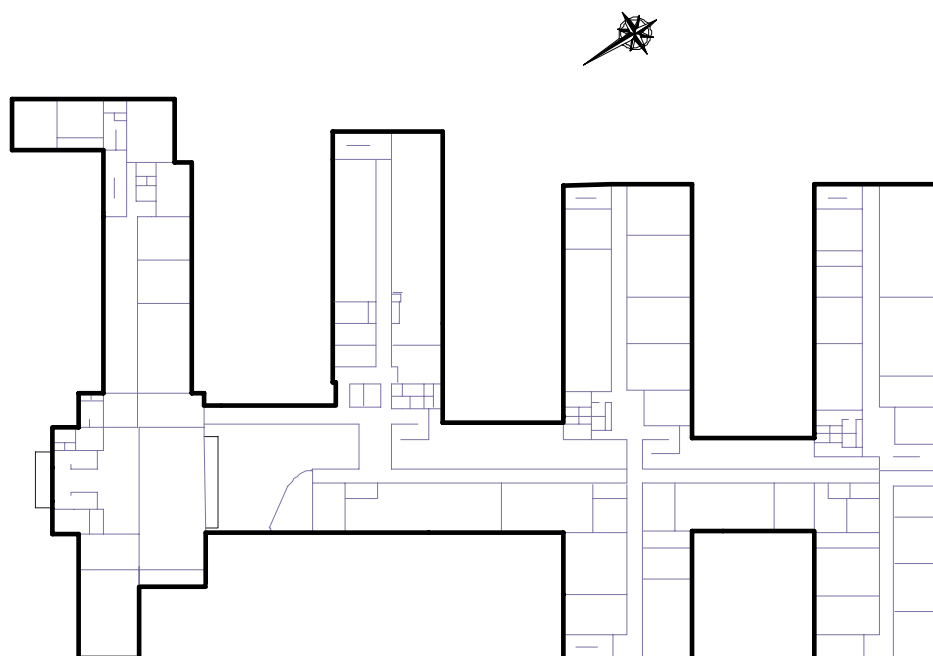
G. Bakema	Hoofd afdeling projectleiding IF Technology
R. Doggenaar	Veiligheidskundige GG&GD Amsterdam
I. Ezerman	Architect A+D+P
P.L.M. Holten	Directeur Huisman & Van Muijen
J. H. Hoogendoorn	Senior projectmanager ABC Bouwmanagement
P. Méjan	Voorzitter Ondernemingsraad
J.H. Mennema	Afdelingshoofd Ruimte, Wonen & Economie
K.H. Mollema	Gemeentesecretaris
J. Mulder	Projectleider gemeente tot 1998
J. van der Plas	Lid commissie Nieuwe huisvesting
J. van der Plas	Voormalig wethouder, portefeuillehouder tot maart 2002
T. van der Plas	Lid commissie Nieuwe huisvesting
M. van Rooijen	Lid commissie Nieuwe huisvesting
A. J. van Spronssen	Directeur Ketel
R. Teijgeler	Projectmanager Massier
B.J. Verburg	Projectleider gemeente sinds 1998
C. Versteeg	Beheerder gemeentehuis
J. J. Vingerling	Lid commissie Nieuwe huisvesting
J. Wien	Burgemeester, portefeuillehouder sinds maart 2002

Plattegronden

Begane grond:

Eerste verdieping:

Noten

- ¹ Raadsvoorstel nr. 2002/07.09
- ² Notulen van de raad van 30 mei 2002, nr. 1161, p. 92
- ³ Raadsbesluit nr. 2002/08.24
- ⁴ Raadsbesluit nr. 2002/09.13
- ⁵ Raadsbesluit nr. 2002/09.14
- ⁶ Dossier 4532, Nota bij B&W-besluit nr 44 dd 18 oktober 1988
- ⁷ Dossier 4532, reg.nr. 35314
- ⁸ Raadsbesluit 1991/13.08
- ⁹ Dossier 4547, Twijnstra Gudde, Huisvestingsonderzoek gemeentelijke organisatie dd 23 september 1992
- ¹⁰ Dossier 4548, verslag stuurgroep Huisvesting nr. 93-05 dd 10 maart 1993
- ¹¹ Raadsbesluit nr. 1993/04.25
- ¹² Raadsbesluit nr. 1994/01.19
- ¹³ Dossier 4533, reg.nr. 6INT/77391
- ¹⁴ Dossier 4533, verslag stuurgroep Huisvesting nr. 94-01 dd 27 mei 1994
- ¹⁵ Raadsvoorstel nr. 1995/03.21
- ¹⁶ Raadsbesluit nr. 1995/03.21
- ¹⁷ Raadsbesluit nr. 1995/12.03
- ¹⁸ Notulen van de raad van 21 december 1995, p. 339
- ¹⁹ Raadsbesluit nr. 1996/10.14
- ²⁰ Dossier 4531, brief 934424/642/gS dd 28 mei 1993
- ²¹ Dossier 4531, brief 65410/POA dd 14 september 1993
- ²² Dossier 4547, Twijnstra Gudde, Huisvestingsonderzoek gemeentelijke organisatie dd 23 september 1992
- ²³ Dossier 4550, Twijnstra Gudde, Basisprogramma Bestuur en Binnendienst, concept, fax dd 25 april 1995
- ²⁴ Dossier 4550, besprekingsverslag selectiecommissie huisvesting dd 9 mei 1995
- ²⁵ Dossier 4550, besprekingsverslag selectiecommissie huisvesting dd 17 mei 1995
- ²⁶ Dossier 48406, Twijnstra Gudde, Basisprogramma Bestuur en Binnendienst dd 7 juli 1995
- ²⁷ Raadsbesluit nr. 1995/12.03
- ²⁸ Dossier 4534, Twijnstra Gudde, Programma van Eisen Uitbreiding gemeentehuis Katwijk dd 25 juni 1996, p.2
- ²⁹ Dossier 4534, Twijnstra Gudde, Programma van Eisen Uitbreiding gemeentehuis Katwijk dd 25 juni 1996, p.8
- ³⁰ Raadsbesluit nr. 1996/05.03
- ³¹ Dossier 4534, Twijnstra Gudde, Programma van Eisen Uitbreiding gemeentehuis Katwijk dd 25 juni 1996
- ³² Dossier 4534, A+D+P, Programma van Eisen groot onderhoud voorbouw dd 28 juni 1996
- ³³ Raadsbesluit nr. 1996/07.01
- ³⁴ Dossier 4534, Twijnstra Gudde, Programma van Eisen Uitbreiding gemeentehuis Katwijk dd 25 juni 1996, p. 20
- ³⁵ Dossier 4534, Twijnstra Gudde, Programma van Eisen Uitbreiding gemeentehuis Katwijk dd 25 juni 1996, p. 31
- ³⁶ Dossier 4534, A+D+P, Programma van Eisen groot onderhoud voorbouw dd 28 juni 1996, p. 31
- ³⁷ Dossier 4546, Ketel, Richtlijnen bestek deel D, Werktuigbouwkundige, regeltechnische en sanitaire installaties, dd 31 januari 1997
- ³⁸ Dossier 4541, A+D+P, Bestek deel B, Bouwkundige en konstruktieve werkomschrijvingen dd 31 januari 1997
- ³⁹ Dossier 4546, Ketel, Eerste staat van aanvulling en wijziging op het werktuigbouwkundig bestek dd 25 februari 1997
- ⁴⁰ Dossier 4536, ABC Bouwmanagement, Evaluatie aanbesteding 12 maart 1997, fax dd 21 april 1997
- ⁴¹ Dossier 4540, reg.nr. 6INT/11522
- ⁴² Dossier 4540, notulen commissie Nieuwe huisvesting dd 1 mei 1997
- ⁴³ Dossier 4544, A+D+P, Nota van Inlichtingen nr. 2 dd 1 mei 1997
- ⁴⁴ Dossier 48406, Ketel, Tweede staat van aanvulling en wijziging op het werktuigbouwkundig bestek dd 27 mei 1997
- ⁴⁵ Dossier 4541, Aannemingsovereenkomst dd 4 juni 1997
- ⁴⁶ Dossier 48406, brief nr. o&o/98-160/miw/ van de Arbodienst GG&GD Amsterdam-Amstelland dd 22 januari 1998
- ⁴⁷ Dossier 48406, Ondernemingsraad, brief or/05/98 dd 20 februari 1998
- ⁴⁸ Dossier 5378, A+D+P, verslag van de bespreking van brief OR en brief Arbodienst, dd 23 maart 1998
- ⁴⁹ Dossier 4534, ABC Bouwmanagement, brief RW/ba – AA 0486 dd 21 maart 1996
- ⁵⁰ Dossier 4534, reg.nr. 102203

- ⁵¹ Dossier 4535, verslag begeleidingsgroep Nieuwe huisvesting nr. 96-08 dd 19 juni 1996
- ⁵² Dossier 48406, Voorstel Projectorganisatie, dd 15 augustus 1996
- ⁵³ Dossier 4536, reg.nr. 116748
- ⁵⁴ Raadsbesluit nr. 1996/05.03
- ⁵⁵ Dossier 4539, W/E adviseurs duurzaam bouwen, Duurzame uitbreiding Gemeentehuis Katwijk dd 2 oktober 1996
- ⁵⁶ Dossier 48406, reg.nr. 261616, Royal Haskoning (Ketel), brief H36999/L00008/ASP/rvdk/Rott3 dd 20 november 2002
- ⁵⁷ Dossier 48406, reg.nr. 243134
- ⁵⁸ Dossier 4536, reg.nr. 6INT/118690
- ⁵⁹ Raadsbesluit nr. 1997/07.03
- ⁶⁰ Raadsbesluit nr. 1996/10.14
- ⁶¹ Dossier 4535, verslag begeleidingsgroep Nieuwe huisvesting nr. 96-02 dd 28 februari 1996
- ⁶² Dossier 4534, reg.nr. 103554
- ⁶³ Raadsbesluit nr. 1996/07.01
- ⁶⁴ Dossier 4539, reg.nr. 106846/6BSO
- ⁶⁵ Dossier 4539, SEV/Novem, Richtlijnen voor deelname aan de selectie Voorbeeldprojecten Utiliteitsbouw dd juni 1996
- ⁶⁶ Dossier 4539, W/E adviseurs duurzaam bouwen, Duurzame uitbreiding Gemeentehuis Katwijk
- ⁶⁷ Dossier 4539, ABC Bouwmanagement, Overzicht advieskosten duurzaam bouwen dd 29 augustus 1996
- ⁶⁸ Dossier 4540, Ketel, Definitief ontwerp W-, E- en T-installaties dd 9 oktober 1996
- ⁶⁹ Raadsbesluit nr. 1996/10.14
- ⁷⁰ Dossier 48406, IF Technology, fax 1500/9676/FW dd 5 november 1996
- ⁷¹ Dossier 4536, Ketel, rapport E0035-jpa6c16a.rap, Verkennend haalbaarheidsonderzoek koude-opslag dd 16 december 1996
- ⁷² Dossier 4540, notulen van de commissie Nieuwe huisvesting dd 8 januari 1997
- ⁷³ Dossier 4536, reg.nr. 111341
- ⁷⁴ Dossier 4546, Ketel, Richtlijnen bestek deel D, Werktuigbouwkundige, regeltechnische en sanitaire installaties dd 31 januari 1997, p. 75
- ⁷⁵ Dossier 4540, reg.nr. 6INT/115522
- ⁷⁶ Raadsbesluit nr. 1997/07.03
- ⁷⁷ Dossier 4536, brief 120565/6BSO
- ⁷⁸ Dossier 5378, Ketel, brief E0035.D4-jpa8224a.ady dd 24 februari 1998, reg.nr. 125320
- ⁷⁹ Dossier 47950, verslag kerngroep Nieuwe huisvesting dd 11 maart 1998
- ⁸⁰ Dossier 47950, verslag commissie Nieuwe huisvesting dd 16 maart 1998, p. 4
- ⁸¹ Dossier 47950, verslag Kerngroep Nieuwe huisvesting dd 6 mei 1998
- ⁸² Dossier 48406, Ketel, fax E0035-jpa8b05a.rap dd 5 november 1998
- ⁸³ Dossier 47950, verslag commissie Nieuwe huisvesting dd 8 december 1998, p. 3
- ⁸⁴ Dossier 5378, Raadsbesluit dd 17 december 1998 naar aanleiding van een initiatiefvoorstel
- ⁸⁵ Dossier 47950, verslag commissie Nieuwe huisvesting dd 7 januari 1999,
- ⁸⁶ Dossier 47950, verslag commissie Nieuwe huisvesting dd 16 maart 1998, p. 4
- ⁸⁷ Dossier 5378, ABC Bouwmanagement, Proces verbaal van oplevering dd 23 oktober 1998
- ⁸⁸ Dossier 48406, Ondernemingsraad, brief OR 99-07 dd 30 maart 1999
- ⁸⁹ Dossier 47950, verslag kernwerkgroep Nieuwe huisvesting dd 7 juli 1999
- ⁹⁰ Dossier 47950, verslag commissie Nieuwe huisvesting dd 18 augustus 1999
- ⁹¹ Dossier 48406, B.J. Verburg, interne notitie met bijlagen naar aanleiding van vragen van raadslid Rietveld dd 11 augustus 1999
- ⁹² Dossier 48406, Aantekeningen van C. Versteeg
- ⁹³ Dossier 48406, reg.nr. 166816
- ⁹⁴ Dossier 48406, reg.nr. CPOI/168301
- ⁹⁵ Dossier 48406, brief OR 00-16 dd 27 juli 2000
- ⁹⁶ Dossier 47950, notulen commissie Nieuwe huisvesting dd 29 mei 2000
- ⁹⁷ Dossier 5378, reg.nr. 170359
- ⁹⁸ Raadsbesluit nr. 2000/08.19
- ⁹⁹ Notulen van de raad van 30 augustus 2000, nr. 1135, p. 140
- ¹⁰⁰ Dossier 47950, kerngroep Nieuwe huisvesting, verslag 00-01 dd 4 oktober 2000
- ¹⁰¹ Dossier 48406, reg.nr. 181928
- ¹⁰² Dossier 47950, notulen commissie Nieuwe huisvesting dd 19 april 2001
- ¹⁰³ Dossier 48406, C. Versteeg, Interne notitie aan J. Kreuger (sectordirecteur) dd 25 juni 2001

- ¹⁰⁴ Dossier 48406, Huisman & Van Muijen, faxbericht 31061/fax001/HTN/sdl dd 28 juni 2001
- ¹⁰⁵ Dossier 47950, notulen commissie Nieuwe huisvesting dd 9 juli 2001
- ¹⁰⁶ Dossier 48406, reg.nr. 181928
- ¹⁰⁷ Dossier 48406, reg.nr. 185282
- ¹⁰⁸ Dossier 48406, reg.nr. 186246
- ¹⁰⁹ Dossier 47950, notulen commissie Nieuwe huisvesting dd 9 juli 2001
- ¹¹⁰ Dossier 48406, Huisman & Van Muijen, rapportage 31061/rap001/BGN/bgn dd 10 juli 2001, pp. 5 en 6
- ¹¹¹ Dossier 48406, Huisman & Van Muijen, rapportage 31061/rap005/HTN/nls dd 15 januari 2002
- ¹¹² Dossier 48406, Huisman & Van Muijen, rapportage 31061/rap006/HTN/bln dd 21 januari 2002
- ¹¹³ Dossier 48406, reg.nr. 243134
- ¹¹⁴ Dossier 48406, reg.nr. 248118
- ¹¹⁵ Dossier 48406, reg.nr. 249885